

فرهنگي فقر

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷
Ketabton.com

فرهنگي فقر

(د تنظيمواکي د مهال خو ليکنې)

ليکوال

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ لمریز کال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب پېژندنه

فرهنگي فقر	د کتاب نوم:
محمد اسمعيل يون	ليکوال:
يون کلتوري يون	خپرنډوی:
۱۰۰۰ ټوکه	چاپشمېر:
۱۳۷۳ ل کال	لومړی چاپ:
۱۳۸۷ ل کال	دویم چاپ:
	د ليکوال
(۲۴)	پرله پسې نومره:
	د خپرنډوی
(۲۴)	پرله پسې نومره:

نيوليک

مخ	سرليک	گڼه
۱	دا اثر د غمجنو پېښو انځورنه	۱
۸	د تنظيمواکي د بهير دا ليکني	۳
۱۲	د جدي شپږمه زموږ د معاصر...	۴
۲۹	فرهنگي فقر	۵
۳۳	د عقايدو بحران	۶
۳۷	که خبر نه يې نو واوړه!	۷
۴۰	جگړه او روحي ستونزې	۸
۴۵	فرهنگي ټولني او فرهنگي ...	۹
۴۹	د کابل طب انستيتوت، د زيان تر...	۱۰
۵۳	د افغانستان د ملي گالري برخليک	۱۱
۵۷	د کابل د اوسني ادارې خوځانگړتياوې	۱۲
۲۲	د جدي د ۲ نېټې غميزه او د هغې ...	۱۳
۷۱	کابل: رنځونه، مرگونه او کړاوونه	۱۴
۷۷	کابل بيا په وينو ولمبل	۱۵
۸۱	د قدرت د انتقال مساله	۱۶
۸۲	يرغمل شوی ولس	۱۷
۹۰	غني، غني دی	۱۸
۱۰۳	ننگيال يو شاعرانه شخصيت	۱۹
۱۱۱	فرهنگي رغونه د افغاني ټولني د...	۲۰
۱۱۹	په افغانستان کې تنظيمي اداره او...	۲۱
۱۲۴	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	۲۲

سرريزه:

دا اثر د غمجنو پېښو انځورنه

د ډاکټر نجيب الله د رژيم د پای کلونه وو، چې افغان فرهنگيانو ((د خوشال فرهنگي ټولني)) بنسټ کېښود. دغې ټولني په لنډ وخت کې يو شمېر مهم سيمينارونه جوړ کړل، يو شمېر مهم اثار يې چاپ کړل او د طب او انجينري په برخو کې يې هم څانگې پرانيستي، ډېر ژر يې د يوه ملي او فرهنگي غورځنگ بڼه غوره کړه. دا مهال يون صيب د ادبياتو په پوهنځي کې و، ما او ډاکټر صيب ابراهيم شينواري د طب په پوهنځي کې زده کړې کولې. يون صيب نه يوازې د خوشال فرهنگي ټولني د مشرتابه جرگې هڅاند غړی و، بلکې د دغې ټولني په ايجاد کې يې هم مهمه ونډه درلوده. زما او د يون صيب او ډاکټر صيب شينواري ترمنځ په همدې وخت کې اړيکي ډېرې سره نږدې شول، په گډه مو فرهنگي هلې ځلې کولې او په دې هيله وو، چې که دا فرهنگي غورځنگ همدا سې پرمنځ ولاړ شي، نو په ډېر لږ وخت کې به پښتانه له کلتوري غفلت څخه راوښي او د چټک پرمختگ لاره به غوره کړي. خو په همدې وخت کې له شمال څخه د افغانستان د تجزيې او نيواک يوه بله خطرناکه دسيسه د توپان په څېر

راروانه وه ، چې خپې يې واردمخه کابل ته هم رارسيدلې وې

همداسې وشول ، د ډاکټر نجيب رژيم نسکور شو ، خو د سولې او خپلواکۍ پرځای کورنۍ جگړه او د افغان په لاس د افغان وژنه پيل شوه او هغه څه چې له روسي تاراک څخه خوندي پاتې و ، تنظيمي جگړو او تالان له کومې تېر کړل او هېواد مو پر وړو وړو کورگيو ووبشل شو. موږ به روانې پېښې او نادودې په ډېر ځير سره څارلې او که مونور څه له وسه نه کېدل نو هڅه مو کوله چې خپلې اندېښنې له يو شمېر اغېزمنو کسانو سره شريکې کړو. يو ځل مو پرېکړه وکړه ، چې په کابل کې يو گډ کور ونيسو ، هره شپه به روان حالات سره څېړو او په سبابه يې د ټاکلي پلان له مخې له خپلې وسې سره منډې تررې کوو ، خو زموږ کورنيو مسووليتونو داموقع رانه کړه. څلور کاله وروسته ما له هېواد څخه بهر ته مخه کړه ، خو يون او ډاکټر شينواری همدلته پاتې شول ، چې تل به زما د اندېښنې مزي ورسره تړلي وو.

ترکومه چې زه يون پېژنم ، د دې تر څنگ چې پر هېواد د تپل شوي غميزې او ورڅخه رازېرېدلو پېښو پروړاندې ډېر حساس و ، همدغو پېښو ته يې تل په يوه ځانگړي ، ژور او ذره بيني نظر کتل او ډېر وخت به يې پېښې له يوې داسې زاويې څخه ځيرلې ، چې د يوه عادي کتونکي به هډو ورته پام

نه و او په همدې لړ کې به يې کله کله د پېښو، د هغو د لاملونو او پايلو ترمنځ عجيبه اړيکي او منطق موندل. يون چې پياوړی قلم لري، تل يې هڅه کړې خپل دردونه، کتنې، شننې او اندېښنې د کاغذ پر مخ راوړي او له نورو سره يې شريک کړي، چې د مقالو همدا ټولگه يې د تنظيمواکي د پېر د نادودو يو ښه انځور وړاندې کوي. په دغو ليکنو کې د تنظيمونو د مدعا او عمل ترمنځ د واټن له مخه پرده پورته شوې او د لوت، تالان، وژنو، وړانې او تباهي ترڅنګ داسې کيسې هم لولو، چې د سړي له ډېره درده خندا ورته راشي، لکه د پچو محصول، له کابل څخه د اسلامي ځواکونو دفاع او دې ورته نورې کيسې.

خو په دې ليکنو کې تاسو يوازې د مرگ ژوبلو او وړانيو احصايوي رپوټ نه لولئ او نه هم يوازې د يوه شاعريا اديب عاطفي احساس گورئ، بلکې يون د روان ناورين ځينو داسې زيانونو او څنډو ته گوته نيسي چې که څه هم ډېر مهم دي، خو د ډېرو له پامه غورځېدلي دي.

د بېلگې په توگه، کله چې موږ د جگړې د زيانونو خبره کوو، نو سمدستي مو فزيکي، مادي او اقتصادي زيانونه او وړانې سترگو ته دريږي؛ کله چې د بيا رغونې خبره کوو نو هم يوازې د مادي او اقتصادي بيا رغونې په اړه فکر کوو. خو يون د مادي او اقتصادي زيانونو ترڅنګ او تر هغو لاريات په فرهنگي او معنوي برخو کې زيانونو ته متوجه دی. د

اعتماد بحران ، د معنویت سقوط ، د افغان ولس ذهني وېش او فرهنگي زیانونه هغه مهم بنسټیز لاملونه دي ، چې نن یې هم موږ له پایلو سره لاس او گریوان یو. د بېلگې په توګه که څه هم د طالبانو د حکومت تر نسکورېدو وروسته په لسګونو میلیارده ډالره له افغانستان سره د مرستې په نامه راغلل ، خو د معنویاتو د سقوط له امله د ولس د هوساینې پرځای د یوڅو تنو جېبونه پرې ډک شول؛ که څه هم خلکو ته د سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو ازادې ورکړل شوه ، خو د هغه ژور ذهني وېش له امله چې د دښمنانو تبلیغاتي چپو زموږ ترمنځ رامنځته کړی اوس هم پر سلو لارو روان یو او د یو بل پښو ته مو تېروته نیولي دي ، چې له همدې امله یوازې د ثبت شویو سیاسي ګوندونو شمېر د سلو شاوخوا ته رسېږي. له بده مرغه موږ تراوسه پورې هم د معنوي ارزښتونو د بیا رغونې او د ملي او ټولنیز-انتګراسیون یا بیا کوشیر کولو کومه ستراتیژي نه لرو.

موږ معمولاً هغو خلکو ته معیوب وایو ، چې د بدن غړي یې له لاسه ورکړي وي ، خو یون د افغانانو رواني زیانونه او ناروغۍ هم نه دي هېرې کړي او په همدې اړه د یوې لیکنې په پای کې لیکي: «لنډه دا چې د ولس زیاته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له یوه استاد څخه مې د دغه درد د شریکولو په ترڅ کې وپوښتل ، چې د افغانستان زیات وګړي تقریباً ۹۵ په سلو کې پر یوې نه یوې

ډول روحي ناروغۍ اخته دي، هغه وويل: (تاته چې كوم روغ
بنكاري هغه هم ناروغ دی، ځكه چې دا دردونكې او غملرلې
پېښې ولې پرې تاثيرنه كوي).»

د يون د ليكنويوه بله ځانگړنه له شمېرو او ارقامو سره ده
علاقمندي ده. د دې ترڅنگ چې معمولاً د پېښو او زيانونو
په اړه دقيقې شمېرې وړاندې كوي، كله كله له دغو شمېرو
او ارقامو څخه داسې پايلې راوباسي، چې سرې ورته
اريانېرې او د موضوع اهميت ته متوجه كېږي. د بېلگې په
توگه تاسو دا متن ولولئ: ((اوس نو تقريبا هره ورځ له هرو
دريو افغانانو دوه تنه ضرور پر بې نتيجې سياسي بحثونو
خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه كه له ۱۵ ميليونو افغانانو څخه
لس ميليونه تنه افغانان د ورځې يو ساعت پر سياسي خبرو تېر
كړي، نو په يوه ورځ كې به مو ۱۰ ميليونه ساعته وخت ضايع
كړي وي او كه دا په يو كال كې ضرب كړو، نو ۳۶۵۰ ميليونه
ساعته وخت به شي او كه دا بيا په ۱۵ كلو كې ضرب كړو نو
۵۴۷۵۰ ميليونه ساعته وخت به مو يوازي پر بې نتيجې
بحثونو ضايع كړي وي...))

او يا د كابل طب انستيتيوت ته درسېدلو زيانونو په لړ كې
دا بله په زړه پورې بېلگه وگورئ: ((... په دې موده كې د
محصلينو درسونه يا په نيمه او يا په بشپړ ډول ودرول شوي
وو. كه د محصلينو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو
شمېر په پام كې ونيسو، نو په مجموعي توگه به نوموړي

انستیتیوت ته د لسو ملیونو په شاوخوا کې د درسي ساعتونو د ضایع کېدو زیان او بستی وي.)) په دغو شمېرو کې د وخت د ضیاع په اړه د یون سخت حساسیت په خپله د پاملرنې وړ خبره ده. په دې کې هېڅ شک نشته هغو ولسونو چې له وخت نه سمه گټه اخیستې ده، د تمدن او پرمختگ پر لور وپورېوختلي دي. له بده مرغه مور اکثرایوازې د مادي زیانونو په اړه خبرې کوو، خو دا چې څومره وخت مو له لاسه ورکړی او تر نور و هېوادونو څومره وروسته غورځېدلي یو، دې ته پام نه کوو.

په دغه ټولگه کې د تنظیمواکۍ په اړه پر لیکنو سربېره دوې ادبي لیکنې هم راغلي، چې زما په اند بهتره وه د ادبي لیکنو په یوه بله ټولگه کې راغلي وای. کېدی شي په دغه ټولگه کې د پېښو زیاتره انځورونه زموږ لپاره اشناوي، یا مو په خپله لیدلي وي او یا مو هم له بل چا اورېدلي وي، خو یو نسل وروسته همدا لیکنې د تاریخ مینه والو ته د تنظیمواکۍ د پېریوډ پر رښتیني او عیني انځور وړاندې کولی شي او بل دا چې له هغه زاویې څخه چې دا پېښې خپرل شوي بنایي د ډېرو لوستونکو لپاره نوې وي.

دا چې یون صیب همت کړی او خپلې لیکنې یې په خپله راټولې کړي د ستاینې او قدر وړ کار دی، که نه وروسته د دغو لیکنو موندل، راټولول او بیا د چاپ تر درشله رسول څه اسانه کار نه دی. په پای کې یون صیب ته د دغې ټولگې د

چاپ له امله مبارکی وایم او له قادر و متعال خدای (ج) څخه
یې قلم ته لاد پر برکتونه غواړم.
په درنښت
خوشال روهي

د سريزي په ډول:

د تنظيمواکي د مهال د ليکنې

په دې ورځو کې چې زه د خپلو ليکنو د راټولولو په هڅه کې يم، نو د خپلو ټولو چاپي ليکنو د راټولېدو لپاره مې د هغو چاپي خپرونو لټه پيل کړه، چې زما د ليکنو د چاپ احتمال په کې و. له نېکه مرغه چې ددې خپرونو يو زيات شمېر ما سره خوندي و، خو دا خونديتوب هم يو ځای او يو مهال نه و، د ځينو خپرونو کلکسيون، په پېښور، د ځينو په کابل، د ځينو په ننګرهار او د ځينو نورو هم په لغمان کې و، په دې تېرو شلو کلونو کې ددغو اخبارونو او مجلو خوندي ساتل هم اسانه کار نه و، د مورگانو دې خونه ړنگه شي، هغوی هم پرې صرفه نه و کړې، بادوباران هم د ځينو پانې دوړولې وې او لېږد رالېږد هم خپل تاثير بنډلای و. خو بيا هم د يو مسلکي ليکوال په توګه زه له پيله بيا تر دې دمه د خپلو ليکنو خونديتوب ته متوجه وم، له هغه مهاله چې زما لومړني شعرونه په اخبارونو کې چاپ شول او بيا تر څو کلونو پورې، ما په منظم ډول د خپلو چاپي ليکنو يو فهرست په يوه کتابچه کې ليکه او هلته مې دا واضح کوله، چې زما کومه ليکنه او شعر په کومه خپرونه کې څه وخت چاپ شوي دي، دې کار ته مې تر يوه وخت دوام

ورکړ، خو د لړۍ بیا وروسته وشلېده او کله چې مې د دې لیکنو پر راټولونې پیل وکړ، نو هغه کتابچه هم راڅخه لادرکه شوه، خو په هر ترتیب د اخبارونو او مجلو لړۍ مې چې وپلټلې، ډېرې لیکنې مې ترلاسه کړې او یو کم شمېر داسې لیکنې چې پر بیا چاپ ارزېدلې، لاسته راغلې، ځینې لیکنې داسې هم وې چې د هماغه وخت په انډول یې یو څه ارزښت درلود او یا یې هم خبرې او ژرونالستیکه بڼه لرله او پر بیا چاپ نه ارزېدلې، هغه خپله ما ترې حذف کړې، نو له څو لیکنو پرته چې بیا چاپ یې زما په نظر ضرور و، نورې اکثره ترلاسه شوې.

زه د ښوونځي په اتم او یا نهم ټولگي کې وم چې زما لومړني شعرونه په (ستوري) مجله او بیا په (قبایلي زلمیان) جریده کې چاپ شول، دا نو د انسان لپاره یوه نه هېرېدونکې خاطره وې، هغه شعر چې په ستوري مجله کې چاپ شوی و، مطلع یې دا وه:

نن کې زه ماشوم یم د سبا د ورځې پلار به شم
نوی ژوند به جوړ کړم د غریبو خدمتگار به شم
او هغه چې په قبایلي زلمیانو جریده کې چاپ و (زما هوډ)
نومېده مطلع یې دا وه:

جوړ به مې هېواد کړم چې ځلاند شي په نړۍ

لا به مې درنه کړم د خپل پلار نیکه پگری

البته دا زما لومړني شعرونه نه وو، خو د لومړنيو چاپي شعرونو له جملې څخه وو. بيا همداسې په نورو اخبارونو او مجلو کې زما ليکنې او شعرونه راغلل، خو له ۱۳۲۴ ال کال بيا تردې دمه چې زما ليکنې په کومو چاپي خپرونو کې راغلي دي، اکثره په دې خپرونو کې دي: ستوری مجله، قبايلي ځلميان جريده، درفش جوانان او ونيزه، هېواد، انيس، پيام، ملي ارمان ورځپاڼې، جرگه، ژوندون، هيله، ډيوه، شمشاد، باخت، کابل پوهنتون، خپلواکي، گندهارا، بنکلا، کمکي خيبر، روحي، انگازه، الينگار او الفت مجلې، وفا، ارمان، دعوت، سپورمي او قلموال جريدې او همدارنگه ټول افغان، بېنوا، لراو بر، غورځنگ، ققنوس او ځينې نورې وېبپاڼې چې زما ځينې شعرونه او ليکنې په کې راغلي دي.

کله چې ما د خپل تېر کار پر ټولولو پيل وکړ، نو طبعاً د مهال او محتوا له مخې د هغو د ډلبندۍ مسئله هم راسره مطرح شوه، دغه ليکنې چې په دې ټولگه کې راټولې شوي، د هغو ليکنو ټولگه ده چې يو مشخص مهال په خپله لمن کې رانغاړي: ۱۳۷۱-۱۳۷۵ لمريز کلونه چې د هېواد پر بېلابېلو سيمو مختلف تنظيمونه واکمن وو او پر ټول هېواد د گډوډۍ، لوت او تالان لمن خوره وه، دا ليکنې د بېلابېلو سياسي، ټولنيزو، کلتوري او ورځنيو مسايلو په اړه ليکل شوي او پريوه واحد ټولگه کې مې د مهال له مخې د هغو

راتولېدنه ځکه غوره وبلله، چې د همدې يوه غمجن مهال د بېلابېلو ژوند پېښو څرکونه په کې ليدل کېدې شي، که څه هم د موضوع او محتوا له پلوه سره توپير لري، خو که په ځير ورته وگورو د هغې زمانې د تاوون او غمجن حالت تصوير راکاږي، ددې ليکنو په منځ کې د هغې ليکنې شتون هم ضروري و چې ما پر کابل باندې د تنظيمي واکمنۍ تر پيل وروسته لنډ مهال کې ليکلې و. ددې ليکنې نوم و: ((له سره بنکېلاکه تر سپين زېښناکه)). په دې ليکنه کې د روسيې (استعمار) او د پاکستان (استثمار) سره پرتله شوي وو، څرنگه چې دا مهال په کابل کې چاپي خپرونې پر تپه ودرېدلې وې او نه د خپرونو ازادې وه، نو دا ليکنه د کوزې پښتونخوا په مردان کې، يوې خپرېدونکې مجلې خپره کړه، خو تردې مهاله يې زه په بيا پيدا کولو بريالی نه شوم او همدارنگه يو شمېر نورې ليکنې چې پر بيا چاپ ارزېدلې.

د تنظيمواکۍ تر ړنگېدو وروسته د ډاکټر نجيب الله د وژنې په باب زما د يو ليکلي يادښت چاپ هم ضروري و. دا يادښت ما د ميزان پر (۶) نېټه د کابل په اريانا څلورلارې کې هغه مهال ليکلې و، چې د ډاکټر نجيب الله او د هغه د ورور احمدزي ځورند مړي مې، په خپلو سترگو، په داسې حالت کې وليدل چې د کابل په زرگونو خلک ورته راتول شوي وو، ما په دې يادښت کې ددې صحنې تصوير ايستلی دی، خو په

خوایشینی سره چې ددې لیکنو د چاپ تر مهاله یې په پیدا کولو بریالی نه شوم.

ددې ټولګې درنو لوستونکو پام دې ټکي ته را اړوم چې دا لیکنې زما د هغه مهال د فکر اخیستنې ده او کوم تصویر چې ما د هغه وخت د حالاتو کارلی، تر ډېره بریده له واقعیت سره منطبق دی، په دې لیکنو کې ما بیلا بیل نه دی وهلی او نه مې دا د مهال له غوښتنو سره عیارې کړې دي او هدف مې دا هم نه دی چې عیارې یې کړم، ځکه نه هغه وخت ماته چا ددې لیکنو په خاطر امتیاز را کړی او نه به یې اوس را کړي، زما لپاره تر ټولو غټ امتیاز همدا دی چې خپل روح او روان مې آرام وي، په دې کې مې یو څو هغه ځایونه چې د املايي، انشايي او چاپي تېروتنو د سمون ايجاب یې کاوه او همدارنگه ځینې نېټې او ارقام چې هغه هم د طباعتې تېروتنو زېږنده وه، په هغو کې سمون راوړی او یو دوه عنوانه مې لنډ کړي دي. نور متن مې د تاریخي اصالت له مخې کټ مټ همغسې پرې ایښی دی، حتی ځینې هغه املايي تېروتنې چې تراوسه پورې دود دي، هم پر خپل حال مې پرې ایښي او هغو ته په خپل بل اثر ((پښتو لیکنی سمون)) کې اشاره کوم، دا تېروتنې لا تراوسه پورې عامې دي.

((تېرې لیکنې په خپل شکل)) له چاپ څخه زما هدف دادی چې لیکوال، لوستونکو ته دا په گوته کړي، چې تېروخت چا څه کړي؟ او په راتلونکي کې باید څه وکړي؟، تېر حالات زموږ

د راتلونکي لپاره یو پل دی، که چا د دغه پله ستنې سمې
ایښې وي، نو د راتلونکي مزله لپاره به یې لاره اواره کړې وي
او د نورو د باورد خپلولو لپاره به یې اساسات پاڅه وي، زما
له نورو لیکوالو څخه هم هیله ده، چې خپل تېر اثار راټول او د
خپلو لوستونکو مخې ته یې د قضاوت لپاره کېږدي، لیکوال
خپله هم باید په ژوندوني خپل امتحان ته حاضر شي.

په خپله د خپلو لیکنو راټولونه ځکه ښه کار دی، چې یو خو
به یې د خپل کړي او نیمگړي کار د راټولونې بار پر بل چا بار
نه شي او بل د ډېرو هغو تېروتنو او ناسميو مخه به ونیول شي
چې راتلونکي لیکوال یې د تېرو لیکوالو د اثارو د راټولېدو
پر وخت زغمي، دا سمه ده چې پر ژوند باور نه شته او انسان د
خپل ژوند له برخلیکه خبر نه وي، مرگ هم چاته د خپل راتگ
خبر نه اعلانوي، خوزه دومره وایم چې لیکوال ته په کار دي
چې هر څو کاله وروسته (که ژوندی و) لږ تر لږه پنځه کاله
وروسته، یو څه وخت د خپل تېر کړي کار ارزونې او راټولونې
ته بېل کړي او خپل هغه څه راټول کړي، چې پر بیا راټولونې او
بیا خپرونې ارزې، په دې ډول به مو د خپل راتلونکي نسل او
هغه لیکوال وخت سپما کړی وي، چې بیا یې زموږ د اوسني
لیکوال د کړي او متفرق کار پر بیا راټولونې لگوي او هم به مو
د هغو تېروتنو، ناوړه پوهاوي او زیاتې مبالغې مخه هم نیولې
وي چې بیا وروسته د دغه لیکوال په باب کېږي. یو لیکوال
چې په خپله د خپل کار د راټولولو وس او وخت ونه لري، نو بیا

له نورو وټې دا هيله وشي، چې هغوی به په نښه ډول دا کارونه ترسره کړي. زموږ يو شمېر ليکوال د خپل ژوند پر مهال د خپلو اثارو شمېر تر حقيقت لوړ نښي، داسې ليکوال هم شته چې يوه موضوع يې تر يوه حده خپرلې وي، خو بشپړه کړې يې نه وي، هغه هم په بشپړ کار کې حسابوي او د خپلو اثارو په نيولیک کې يې راوړي او ځينې لا داسې هم دي چې يوازې موضوع يې ټاکلې وي او بيا يې هغه هم په اثارو کې وشمېرل شي، نو د دغسې تېروتنو او ابهاماتو د مخنيوي په خاطر هر ليکوال ته بويه چې د خپلو اثارو د راټولېدو غمه په خپله و خوري. اوس له نېکه مرغه د کمپيوټر او انټرنیټ زمانه ده، ليکنې يوازې په چاپي خپرونو کې نه خوندي کېږي، اوس که ليکنه يو ځل د کمپيوټر او انټرنیټ خپو ته ور داخله شوه، بيا يې د محوه کېدو امکان بېخي کمېږي، نو ليکوال ته په کار دي، چې د خپلو ليکنو تر ټولېدو وروسته د هغود خونديتوب په باب يوازې پر چاپي رسنيو بسنه ونه کړي، بلکې بېلابېلو وېبپاڼو ته يې هم ورکړي، چې هم يې گټه زياتو خلکو ته ورسېږي او هم د مرگ له بلا وژغورل شي. ما چې د خپلو ليکنو د راټولولو تکل او کار پيل کړی، هدف مې همدا دی چې په راتلونکي کې نور له ماسره په تکليف نه شي او هم نورو ليکوالو ته خپل دا پيغام پرېږدم، چې که غواړئ کار وکړئ او کار خلاص کړئ، نو خپله يې وکړئ! په همدې هيله دا ليکنې د قدرمنو لوستونکو مخې ته ږدم.

په ډېره مينه او درناوي
ستاسو يون
۱۳۸۷ کال د مرغومي ۱۲ نېټه
کابل - افغانستان

د جدي شپږمه زموږ د معاصر تاريخ غميزه

دا ليکنه هغه مهال له پېښوره د خپرېدونکې وفا جريدې په پرله پسې (۷۹) گڼه کې چې د ۱۳۷۲ ال کال د مرغومي له (۱۰) مې نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده. په دې ليکنه کې له بېلابېلو اخځونو څخه گټه پورته شوې وه، چې د چاپ پر مهال، هغه له چاپه غورځېدلي دي، خو کومو ځايونو کې چې متن په غبرگو ليند يو کې نيول شوی، د بل چا د اثر ښکارندويي کوي، نوزه دلته د ليکنې همغه بڼه بيا خپروم چې وفا جريدې خپره کړې ده.

د ۱۳۵۸ لمريز کال د جدي ۲ نېټه زموږ د هېواد په تاريخ کې د ويراو درد هغه غم لړلې ورځ ده، چې د نړۍ ستر فکري او پوځي ښامار، په اقتصادي لحاظ د افغانستان له مظلوم، خو په رواني لحاظ له غښتلي ولس سره، د زور ازموينې لپاره، د جنگ ډگر ته راودانگل او زموږ پر سپېڅلې او غيرتي خاوره يې څه ناڅه د فکري او اقتصادي ښکېل ترڅنگ د پوره پوځي ښکېلاک لاره خپله کړه.

دوی دې کار ته ((د انترناسيوناليسټي)) مرستو نوم ورکړ او خپل روزل شوی غلام (ببرک کارمل) چې روحاً او جسماً د

شوروي اتحاد د اوامرو تابع و، د خپل يوه جمهوريت د راډيو له لارې د افغانستان ولس ته لاس ته راوپیژانده، يوه ورځ وروسته يې د خپل سره پوځ د زور پر اوږو سپور کابل ته راواستاوه او د کابل پر تخت يې کېناوه. تردې وخته پورې (ببرک کارمل) زموږ په ټولنه کې د يوه منفي سياسي کرکتر په توگه ځان تشبیت کړی و؛ سياسي کړی او روښنفکرې قشر له روسانو سره د هغه له نږدې اړیکو نه خبر وو، مذهبي او روحاني کړيو کې د هغه عقیده يې تگلوري ته په سپکه سترگه کتل کېدل او په فرهنگي او ملي حلقو او اذهانو کې د هغه د ملي او قومي هويت د ناڅرگندتيا په وجه هم د هغه پر وړاندې څه ناڅه حساسیتونه راپارېدلي وو، له دې دوامه نیمگړتياوو او منفي صفاتو سره سره روسانو د پخوانيو روابطو په تعقيب هغه په چکو سلواکيا کې د افغانستان له سفارت نه (شوروي اتحاد) ته بوتله او تر څو میاشتو ځنډ وروسته يې د خپل ۸۵ زره کسيز پوځ په زورد (حفيظ الله امين) واکمنۍ او ژوند سقوط او پر ځای يې دی (ببرک کارمل) کېناوه. ببرک کارمل له شوروي څخه د ((سپاس)) او مننې ادا کولو په ترڅ کې خپله څېره خلکو ته وښوده، د افغانانو تاريخ، فرهنگ، معنويت او اتلولي يې له نظره وغورځوله او د افغانستان برخليک يې د شوروي انترناسيوناليسټو (!) مرستو سره تړلی وباله. په لسگونو ځله يې په رسمي او مطبوعاتي غونډو کې دا خبرې په ډېر وياړ او جرئت سره د تاريخ حافظې ته

و سپارلې چې: ((ما هرگز شکست نه خواهم خورد از خاطریکه اتحاد شوروی بزرگ عقب ما ایستاده است، اگر کمکهای بجا و انترناسیونالستی اتحاد شوروی بزرگ نمیبود، افغانستان هرگز در نقشه سیاسی جهان وجود نمی داشت، دوستی افغان شوروی خلل ناپذیر است، اتحاد شوروی دوست صدیق مردم افغانستان است)).

عکس العملونه:

د پخواني شوروي د زورواکانو دا تېری د ټولې نړۍ، د ملګرو ملتو، اسلامي هېوادونو او ملي ازادي بښونکو غورځنګو وغانده او زموږ د هېواد د خلکو له غوڅ ملي، جنګي، رواني او عقیده يي پاڅون سره مخامخ شو.

ملګرو ملتونو د (۱۹۸۰-۱۹۸۷) کلونو په موده کې په خپلو عمومي کلنيو غونډو کې د افغانستان په باره کې ((۳۷/۳۵، ۲۴/۷۳، ۴۳، ۲۹/۳۸، ۱۳/۳۹ په لسګونو پرېکړه لیکونه صادر کړل چې په دې ټولو کې د رایو په اکثریت سره د شوروي د يرغل غندنه او له افغانستان څخه له قید او شرط پرته د هغو د پوځیانو د وتلو غوښتنه شوې وه. د ملګرو ملتو د بشرد حقوقو کمیسیون، د اروپا ګډ بازار، د اسلامي هېوادونو کنفرانس، امریکا او د لويديزې اروپا ټولو هېوادونو د شوروي تېری وغانده او ((د ملتونو دايمي محکمې چې د نړۍ لوی علمي او سياسي شخصیتونه د هغې غړي دي او په ازاد ډول کار کوي، د ۱۹۸۰ کال د می پر لومړۍ نېټه د سویډن په

مرکز (ستوکھولم) کې پر افغانستان باندې د سره پوځ قضیه وڅېړله او په نتیجه کې د دې محکمې له خوا د شوروي يرغل محکوم شو)).

د يرغل عوامل:

شوروي اتحاد چې تر دویم نړیوال جنگ وروسته په نړۍ کې د یو ستر سیاسي، فکري، پوځي، جغرافیایي او څه ناڅه د اقتصادي ځواک په توګه سرراپورته کړی و، ځان یې لوی فاتح، د کمونیزم لوی مرکز او د سولې مدافع (!) باله، نو په پاتې نړۍ کې یې د کمونیستي فکر د خپراوي، د سیاسي او اقتصادي ګټو لاسته راوړلو او پر امریکا باندې د پوځي لاسبري لپاره ځان برابر اوه. نو افغانستان پر دې وخت په سیمه کې د جغرافیایي موقعیت له مخې سترو ځواکونو ته خاص اهمیت درلود او سترو قدرتونو ورته په ډېرې ځیرتیا کتل.

د شوروي د زورواکي (لیونید برژنیف) د یوې وینا له مخې: ((مور افغانستان ته ځکه لښکرې واستولې، چې زموږ جنوبي پولې په خطر کې وې)). خو د شوروي دربار او کمونست ګوند ارمانونو ته وفادار او د ببرک کارمل ډېر نږدې ملګری (اولیانو فسکی) وایي: ((مور پر افغانستان باندې ځکه لښکر کشي وکړه چې هلته د اکثریت ځواک ختم کړو او دولتي قدرت اقلیتونو ته انتقال کړو)).

ځينې نور وايي په افغانستان کې د شوروي هدف دا و، چې د افغانستان د کانونو، ځنگلونو، د اقتصاد د ودې څرنگوالی او د ټولو طبيعي منابعو انحصار په خپل لاس کې ولري، خو ځينې نور بيا د شوروي لويو او ستراتيژيکو هدفونو ته گوري او وايي شوروي غوښتل د افغانستان له لارې د هند گرمو او بوته ځان ورسوي او په دې توگه هغه پوځي او عقیده يي کمربند چې (ناتو) ورڅخه تاو کړی و، مات کړي. د جگړې عوامل او لاملونه چې هر څه وو، خو جگړه د افغانستان پر خلکو وټپل شوه.

د جگړې د دواړو غاړو د ځواک څرنگوالی:

د کفارو او مشرکانو پروړاندې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد (ص) او صحابه کرامو له غزاگانو پرته چې ډېرې نا انډوله جگړې وې او مسلمانانو په کې ډېر وسايل نه درلودل خو روحي قوت يې زيات و، د افغانستان او شوروي جگړه داسې يوه نا انډوله جگړه وه چې د نړۍ تاريخ به يې بېلگه کمه ثبت کړې وي. د جگړې په لومړي پړاو کې ۸۵ زره شوروي عسکرو پر افغانستان تېری وکړ او وروسته د حالاتو د کرکېچن کېدو له امله ۳۰ زره تنه نور هم پرې زيات شول. ددې ترڅنگ د کارمل د رژيم منظم قطعات چې شمېر يې وروسته پنځه سوه زره تنه اټکلېده، هم جنگېدل، د هغو شوروي عسکرو شمېر چې په جگړې کې يې برخه واخيسته،

يو مليون تنو ته رسېده، په دې جگړه کې روسانو له خفيته وسلو، لکه مکروف، کلاشینکوف، کلکوف، گرونوف، پيکا او داسې ډېرو نورو وسلو څخه چې د ټولو يادول يې ضرور نه دي، له دې لاندې درندو وسلو څخه هم کار واخيست:

((جټ الوتکې ۳۰۰))

هليکوپټر ۲۰۰

ټانکونه ۱۴۲۰ عرادي

له هغو مدرنو الوتکو څخه چې روسانو د مجاهدينو پر ضد ورڅخه کار واخيست د MI-۲۴، MI-۸، MI-۱۷، Tu-۲۴/۲۷ هليکوپټرو په گډون او Tu-۲۲ Blinderd، Fancer، بمب غورځونکې الوتکې دي، دغه راز د روسانو د شتوالي پر وروستيو وختونو او د وتو پر مهال د کابل د رژيم قوتونه په لاندې ډول تثبيت شوي وو: ((څلور قول اردو او يو امنيتي زون، ۱۲ پياده فرقې، د خاص گارد يوه فرقه، د خاص گارد ۳ غونډونه، د کمانډو ۵ غونډونه، توپچي يو غونډ، ۲۲ درانده ټانکونه، ۲۰۰ سپک ټانکونه، ۲۵۰ جگړه بيز ماشينونه، ۸۵۰ نفرو پرونکي زغروالې واسطې، ۱۰۰۰ توپونه چې ۱۵۲mm او ۲۲۰mm درانده توپونه هم پکې شامل وو، ۱۰۰۰ هاوانونه چې په هغه جمله کې ۴۳m هم شامل وو، د سکاډ توغوندي د توغولو دوه دستگاوي، ۱۰۷ جټ الوتکې، ۱۰۲ هيلیکوپټري، ۷۶ انتونوف

(ترانسپورتي) الوتکې، د ۱۱۰-۲-SA او ۱۱۰-۳-SA لرونکي د سام ۲ غونډونه، د دافع هوا يو غونډ او د رادارو يو غونډ.))
په تبليغاتي جنگ کې د هېواد په داخل کې د رژيم په لښکرانو جريدې، مجلې، ورځپاڼې، راډيو او تلويزيون او په بهر کې د شوروي اتحاد خپرونو، راډيو او تلويزيون او د نورو سوسياليستي هېوادونو خپرونو په بېلابېلو ژبو، په څليريشته ساعتونو کې په لښکرانو ساعتونه په خپله گټه تبليغات کول. په رواني لحاظ شوروي خپلو عسکرو ته د کمونيزم د پلي کېدو او انترناسيوناليزم روحیه ورکوله او د کابل رژيم د انقلاب دفاع او وطن پالنې روحیه چې دواړه يې د ورځې په تېرېدلو سره کمزورې کېدلې.

د مجاهدينو پوځي څرنگوالی:

کله چې شوروي پوځ له مدرنو او وژونکو وسلو سره پر افغانستان باندې يرغل وکړ، نو افغان ولس يې په تش لاس مقابلې ته ورو دانگل او په يوه نا اندوله جنگ کې له روسي پوځ او د هغو له کېنول شوي رژيم سره بنکېل شول. د مجاهدينو وسلې پر دې وخت بېل، کلنگ، تبر، مش کش توپک، بسکاري چريز توپک، سرپي توپک، لاسي پترولي بمونه، خال خال پنځه ډزي او لس ډزي توپک وو، وروسته يې په جگړه کې له دولتي عسکرو څخه ځينې وسلې او له بهرنيو سرچينو څخه د ټانک ضد ماینونه او توغندي لاسته راوړل او

همدارنگه د جگړې په وروستيو وختونو کې د درندو وسلو، د بلو پايپ او ستنگر هوايي ضد توغنديو درلودونکي شول، چې د جگړې د برخليک په ټاکلو کې يې د مجاهدينو په گټه اغېزمنتوب ورځ پر ورځ زياتېده. له تبليغاتي پلوه مجاهدين له عصري امکاناتو څخه بې برخې وو، خو څرنگه چې د افغانستان اکثريت ټولنه نالوستې وه، نو د شفاهي او مخامخ تبليغ تاثيرات پرې زيات پرېوتل، نوروحاني قشر، ملايانو او سيمه ييزو مشرانو د مجاهدينو په گټه عمومي روحيه وروزله او له اسلام نه يې د يوه رواني سپر په توگه د يرغلگرو پر ضد گټه واخيسته، ټول مجاهدين يې له اسلام او خپلواکۍ سره د مينې په روحيه وروزل، د مجاهدينو د يوه مشر د وينا له مخې چې پر ۱۳۲۱ل کال يې يوې غونډې ته کړې وه، ويلې وو چې: ((موږ هرومرو بريالي کېږو، ځکه چې موږ ستررواني ځواک او تکيه ځای لرو او هغه اسلام دی)) نو د فزيکي جنگ په انډول په رواني جگړه کې د مجاهدينو روحيه ډېره پياوړې وه. په تبليغاتي او سره جگړه کې مجاهدينو وروسته عصري تبليغاتي وسايل پيدا کړل، له اخبارو نه نيولې تر راډيو پورې د وسايلو خاوندان شول، او همدا راز نړيوالو خپرونو او راډيوگانو هم د دوی په تبليغاتي جنگ کې د دوی په گټه ونډه واخيسته.

د جگړې تلفات او زیانونه:

په دې جگړه کې د ځینو سرچینو له قوله د شوروي د مړو
عسکرو شمېر ((۱۳۳۱۰-۱۵۰۰۰)) د ټپیانو (۳۷۰۰۰-۳۵۴۷۸)
تنه او د ورکو (۳۱۱)) تنه ښوول شوی دی. خو ځینې نور دا
تلفات د پریزیاټ ښیې، مثلاً د استونیا (نوته هال) نومې
ورځپاڼه د روسي پوځیانو د تلفاتو په باب لیکي: ((د
افغانستان په جنگ کې ۵۰۰۰۰ تنه پوځیان وژل شوي او ۱۵۰۰۰۰
تنه ټپیان شوي دي)). ((یو روسي جنرال د خپل یو لیک په ترڅ
کې د شوروي سوسیالستي جمهوریتونو اتحاد ته لیکلي: ((تر
هغه ځایه چې د ځاني تلفاتو په باب ماته راپور رارسېدلی دی،
عرض کوم چې ۲۷۹۸۱ تنه مړه، ۷۲۵۲۰ تنه ټپیان او ۱۸۱۸ تنه
اسیر شوي دي)). د ماسکو د ختیځپوهنې انستیتیوت ((په
دې جگړه کې د کابل د رژیم د مړو عسکرو شمېر ۲۸۵۵۲ تنه،
د ټپیانو ۱۱۲۵۸۹ تنه او د اسیرانو ۱۷۲۴۵ تنه ښوولی دی)).
(البته د روسانو تر وتو پورې).

په دې جگړه کې د یرغلګرو ((۷۰۰-۷۵۰)) جټ او هیلیکوپټر
الوتکې، (۲۰۰-۵۰۴) عرادي ټانکونه، (۵۸۰-۷۴۰) نفر
ورونکي زغروالې واسطې، (۸۲۰-۹۵۰) ډول ډول توپونه او
(۲۰۰۰-۵۴۰۰) عرادي لاری له منځه تللي دي. ((همدارنگه په
دې جگړه کې شورویانو (۹۵) بلیونه ډالره زیان زغملی دی،
چې د افغانستان له اوسنۍ بودجې سره د پرتلې کولو له مخې
د افغانستان تر ۱۰۰۰ کلونو څخه د زیاتې مودې بودجه جوړوي.
دغه راز د جگړې د دواړو غاړو د یوې ورځې لگښت ۵۰ ملیونه

ډالره اټکل شوی دی. پر دې تلفاتو سربېره شوروي اتحاد، له سترو رواني او روحي ناروغيو سره مخامخ شو. په کلني اقتصادي بودجه کې يې په سلو کې ۱۲ کمښت راغی، نړيوال حيثيت يې راټيټ او تجزيه کېدو ته يې لاره او اړه شوه. شوروي وگړو ته ستري رواني ناروغي پيدا شوې، هغه يو مليون شوروي عسکر چې د افغانستان په جگړو کې يې گډون کړی و، د پريزيات يې پر مخدره موادو، الکولو، چرسو او نورو رواني ناروغيو اخته وو، دوی خپلو کورونو ته ترستنېدو وروسته خپلې يو مليون کورنۍ او کورنيو سره د ارتباط له مخې خپل خپلوان او بيا ټوله شوروي ټولنه پر رواني ناروغي اخته کړل؛ دوی ته د افغانستان خاوره، لکه دوزخ داسې گرځېدلې وه او پر افغانستان باندې د يرغل په لومړيو شپو او ورځو کې يې چې د انترناسيوناليزم په روحیه او د خوشالۍ په جذبه په عسکري بارکونو کې د افغان وژنې سندري ويلې، وروسته په ډېره مایوسۍ او خپگان د خپلو ماتو ساندي ووهلې. لکه ((اليچ پشماکوف يوروسي جنرال چې د مجاهدينو له خوا د کره باغ په سيمه کې وژل شوی، د يادښت په کتابچه کې يې لاندې څلوريزه په روسي ژبه ليکل شوې، چې ترجمه يې داده:

((خداى (ج) ناز او مهرباني پيدا کړې ده

شیطان ماشيندار او پوځي خولۍ پيدا کړې ده

خداى (ج) جنت پيدا کړې

شیطان د افغانستان خاوره پيدا کړې.))

دغه راز يوروسي عسکر ته يې خپله معشوقه ليکي:

((خوږه او گرانه شاسا سلام!

ته هر وخت زما په زړه راوړېږې، دايا د گروزين قطب په خوا تللي ده، د گروزين څوکې په واورو ډکې دي، يخني ساعت په ساعت زياتېږي، زه هر وخت په کار مصروفه يم، نه شم ويلاى ته به کله راځي، مور مې ځان مصروفه ساتي، له تلويزيون وروسته خپل زياتره وخت د راډيو په اورېدلو تېروي. څو ورځې دمخه چې سخت بارانونه وو، له افغانستان د ((ويکتور)) غريب لاش راوړسېد، کم بخت ويکتور، له دايا سره د هغه د واده لايوه مياشت هم نه وه تېره شوې، اوف بدنصيبه دايا! څومره د بدمرغۍ تيارو گيره کړه.

گرانه! ته به کله راځي؟)). دغه راز د دې جگړې زيات معيوبين چې کله خپلو کورونو ته ستانه شول، نه يوازې خپله پر رواني ناروغۍ اخته او له ژوند مايوسه وو، بلکې خپلې کورنۍ يې هم پر ناروغيو اخته کړې.

((مثلاً د منسک په سيمه کې ۷۵ تنه معيوب، په سپينه روسيه کې ۴۳۲ تنه، په (پارلو گراد) کې ۴۰۰ تنه، په سنت سترزبورگ کې ۱۵۳ تنه په (تولا) کې ۱۰۳ او په گورکي ښار کې ۹ تنه معيوبين ژوند کوي)). ((له همدې کبله په شوروي کې د هغه وخت د حکومت پر ضد پټ او ښکاره عکس العملونه رابرسېره شول، لکه د روسي ليکوال (الکساندر پروخانوف) د (اوکراين مولد) ورځپاڼه، ميخايل وستوفسکي، پروفيسور ياچوشي د ايشيوف او د اندري

سڅا ووف څرگندونې او د خلکو پټ او بڼکاره عکس
العملونه...))

افغانستان ته د جگړې زیانونه:

سره له دې چې دې جگړه کې افغانانو یوه ستره او معجزه
ډوله اتلولي وکړه، چې په نتیجه کې د ختیځې اروپا هېوادونه
او ځینې نور نیمه مستعمره هېوادونه ازاد شول، امریکا او د
لویډیزې اروپا هېوادونه د شوروي او کمونیزم د یرغل له خطر
نه خلاص او د سترو رواني ناروغیو له فشار نه بې غمه شول،
خو د جگړې دروند پېټې او ناخوالې افغانانو وزغمل او
زغمي یې. د دې جگړې په ترڅ کې په زرگونو کیلومتره
سړکونه وړان، په سلگونو پلونه او پلگوتې خراب او یوازې د
ډاکټر نجیب الله تر وخت پورې ۳۰۰۰ ښوونځي وړان شول، په
زرگونو هکتاره د کښت ځمکه ویجاړه او له کښته پاتې شوه،
دوه ملیونه کورونه وړان شول، د دېرشو ملیونو په شاوخوا کې
مایونه په ځمکه کې ښخ پاتې شول، ۷ ملیونه افغانان (دوه
ملیونه په داخل او پنځه ملیونه په بهر کې) مهاجر شول، یونیم
ملیون تنه شهیدان شول، د تلیفون او برېښنا په زرگونو ستنې
له منځه لاړې او د برېښنا ستیشنونو ته سخت زیان ورسېد او
دې بدمرغیو مجاهدینو ته د قدرت تر انتقال وروسته هم ادامه
پیدا کړه، د هېواد د پریزیاټ ښارونه وړان شول، یوازې په
کابل ښار کې دوه زره لویې او وړې فابریکې د اور تر ستوني

تېرې شوي، د ښار په سلو کې اويا برخې پر کنډوالو بدلې
شوي، ملي او تاريخي افتخارات مولوت او يا د اور په لمبو
کې وسوځول شول، لنډه دا چې د سوونو او زرگونو کلونو
مادي او معنوي شتمني موله خاورو سره برابرې شولې.

فرهنگي فقر

دالیکنه د ارمان جریډې په ۵ گڼه کې چې د ۱۳۷۳ ل کال د سلواغې له ۳ سره سمون لري، خپره شوې ده.

په ټولیز ډول فرهنگ د یوې ټولنې له ټولې جوړې شوې مادې او معنوي شتمنۍ څخه عبارت دی او په ځانګړي ډول د ټولنې ذهني او دودیزې پانګې ته فرهنگ ویل کېږي. له فرهنگي پلوه افغانستان په نړیوال فرهنگ کې ځانګړی مقام درلود او د تاریخ په اوږدو کې زموږ لرغوني هېواد ته د فرهنگ او فرهنگپالنې زانګو ویل شوې ده. هر کله چې افغانانو تر یوې څه آرامې ساه کښلو وروسته د خپل ذهني او مادي اعمار لپاره ځانونه چمتو کړي او یوه معنوي پانګه او شتمني یې راټوله کړي، بیا نو یو طاعون، یو توپان او یوه تباه کوونکې سیلی پرې راخوره شوې او د هغوی هرڅه یې له خاورو سره برابر کړي دي، د مقدوني سکندر تر تاراک دمخه او هم وروسته دې قام په پرله پسې ډول پنځه لسيزې هم د سولې او آرامۍ پر پالنګ خوب نه دی کړی، کله چنګیزیانو، کله مغولو، کله فارسیانو، کله انګرېزانو، کله روسانو او کله هم... نورو په دې خاوره کې د خپلو زور ازمویلو آسونه زغلولي دي. کورنیو جګړو او داخلي اختلافونو هم وخت پر وخت د

هېواد فرهنگ ته درانه زيانونه اړولي دي. له انگرېزي بنکېلاک نه د خپلواکۍ تر گټلو وروسته سمدلاسه په هېواد کې د ذهني بېپرازۍ او مادي هوساينې لپاره گړندي گامونه پورته شول، ايله يوه لسيزه لانه وه پوره شوې، چې د ناپوهۍ يو بل طاعون پر هېواد خور شو. خود هېواد وينسو او خبيرو اشخاصو ډېر ژر د دې طاعون علاج وکړ او بيا د هېواد د فرهنگي پرمختيا، مادي رغونې او سوکالۍ لپاره هڅې پيل شوې او همدا (۱۳۰۹-۱۳۵۷ل کلونه) له يو څه خفيف اړودوږو پرته، د معاصر افغانستان د فرهنگي او ارام ژوند کلونه دي. په ياد شوي زماني واټن کې د مادي پرمختيا تر څنگ، په هېواد کې په سلگونو بڼوونځي، په لسگونو پوهنځي، څو پوهنتونونه، په لسگونو نندارتونونه، موزيمونه، د تاريخي اثارو ارشيفونو او د فرهنگ ډېر نور روزنځايونه جوړ شول. په سلگونو عنوانه علمي، تاريخي او ادبي اثار چاپ شول او په زرگونو علمي او ادبي غونډې جوړې شوې. زموږ د بنسټيزو په دې زماني واټن کې لاس تر زني پاتې نه شول، زموږ په هېواد کې يې لومړی د ذهني پاشنې لپاره سياسي ډلې وروزلې او د ملاتړ لپاره يې بې حساب لگښتونه وکړل او دا په دې هيله چې په افغانستان کې د اوږدې جگړې لپاره، ذهني شرايط برابر کړي. بالاخره دا جگړه پيل شوه او د روسانو په عملي دخالت خپل اوج ته ورسېده. د افغانستان گاونډيو، لرې او نږدې هېوادونو هر يوه په دې جگړه کې ځانگړي

هدفونه لرل. خو ځينو د نورو موخو ترڅنگ دا درې مهم هدفونه تعقيبول: د افغانستان د پوځ له منځه وړل، د اقتصاد ختمول او د فرهنگ محوه كول. كېدى شي چې ځينې نورو هېوادونو هم دا غوښتل، خو د يو څو هېوادو و علاقو ورته د مينې او يوازينۍ هيلې ترپولې رسېدلې وه او په پاى كې همدا سې وشول. په ۱۲ كلنه جگړه كې پر مالي زيانونو سربېره تر ۳۵۰۰ څخه زيات ښوونځي و سيزل شول، پوهنتونونه ړنگ شول، كتابتونونه، موزيمونه چور شول، ارشيفونه غلا شول، نندارتونونه او وړ اوچول شو او څه پاتې تاريخي اثار په ناڅيزه بيه د دوى لاس ته ورغلل، د دغو اثارو له تباھۍ څخه د دوى مقصد دا دى چې زموږ تاريخي غرور مات كړي او له ماضي سره زموږ د ولس ذهني رابطه وشلوي. د فرهنگ پرځاى د ولس په ذهن كې د جنگ مفكوره خوره او ولس له فرهنگي فقر سره مخامخ كړي. د جنگ له لارې افرادو ته تغذيې لاره اواره كړي او د فرهنگ مادي ملاتړ ختم كړي. اوس په افغاني ټولنه كې د فرهنگ له لارې د ورځيني ژوند د چارو خړوبول ډېر گران شوي دي. په همدې وجه فرهنگي ارزښتونه او فرهنگي هڅې د ورځيني ژوند د نورو ستونزو تر سيوري لاندې راغلي دي. نو كه غواړو خپله ټولنه له دغه رنځېدونكي او كړېدونكي حالت ته راوباسو نو څه بايد وكړو؟ له فرهنگه يې پيل كړو؟ كه له سياسته؟ او كه له اقتصاده؟ سره له دې چې دا درې توكه يوله بل سره نږدې اړيكي لري، خو زيات اشخاص شايد پر دې خبره

متفق وي چې د يوې ټولنې د هوساينې بنسټيز عامل فرهنگ دی. د بې فرهنگه او وچ سياست پاييلې (نتيجې) مور په خپل هېواد کې په خپلو سترگو وليدلې، له اقتصادي پلوه هم زموږ هېواد د زياتو طبيعي شتمنيو خاوند دی، خو رابرسېره کول يې علمي کادرونه او زيات وسايط غواړي. د پيداگوژۍ پوهان عقیده لري چې اقتصاد او فرهنگ يو د بل لازم او ملزوم دي بايد دواړو ته ژوره پاملرنه وشي. عيني تجربو بنودلې ده، هغه ټولنې چې له فرهنگي پلوه بډايې دي، په اقتصادي لحاظ هم ډېرې شاته نه پاتې کېږي. المان او جاپان د دويمې نړيوالې جگړې درانه زيانونه وزغمل، خو څرنگه چې ټولنې يې له فرهنگي پلوه رسېدلې وې، خپل هېوادونه يې بېرته ودان کړل. نو فرهنگ بايد پياوړی، شفاف او روښانه شي، چې د ژوند لارې او کوڅې پرې په روښانه ډول ووينو.

د عقایدو بحران

دا لیکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې د ۱۳۷۳ ل کال
د سلواغې پر ۳مه نېټه په خپله (۵) گڼه کې خپره کړې ده.

خو کاله دمخه یوه افغاني پوهاند ویلي وو: ((په افغانستان کې د عقیدې بحران او د معنویت سقوط منځته راغلی دی)).
پریو بل نه باور او اوږدې فزیکي جگړې د ژوند جوړوونکو خواوو توازن گډوډ کړ او داسې حالت رامنځته شو چې لیدل یې سترگې برېښوي او اوږدې عواطف او زړونه راپاروي.
په افغانستان کې د متضادو عقیده یي سیستمونو د نادرست استعمال په پایله کې عقده یي ټکر منځته راغی، د دغه عقیده یي تصادم په نتیجه کې ولس پر ډلو او ډلگيو ووېشل شو او ذهني پاشنه منځته راغله، کله چې هر یوه د خپلو عقایدو د برلاسي لپاره فزیکي جگړه پیل کړه، نو خپله گروهه ورته داسې تفهیم شوه، چې د مخالف لوري د محوه کولو لپاره باید له هر امکان څخه کار واخیستل شي.
د لرغوني یونان یو لیکوال وايي: ((جگړه چې په هر نوم او د هر مقصد لپاره وي، په بشریت کې د وحشت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعون زېږوي)) د افغانستان جگړې هم دا بد گڼې

لرلې، جگړې په وگړو کې عاطفه او زړه خوږې ختم کړل او
ځينې ډلې لا په رواني لحاظ د پته هم ورسېدې، چې د مقابل
لوري له وژنې او نابودۍ څخه د خپلو روحي ناراميو د
تسکين لپاره کار واخلي.

عقايدو او له عقايدو سره په ناپوهېدلي ډول افراطي چلند د
دوی په ذهن کې د اوږدې جگړې او وينې شيندلو ځواک
پياوړی کړ او د پته وزگار نه شول، چې د عقيدې په رښتيني
مفهوم د خپل زړه پردې د عاطفې په اوبو ووينځي او د مينې
غېږه پرانيزي.

د مرحوم استاد الفت په نظر؛ عقیده د انسان په ژوند کې تر
ټولو مهم اصل او ارزښت دی، چې بې له هغې ژوند ناممکن
برېښي. خو راځو د پته چې هر فکر، هر اند، هر ذهني تاثر او هره
اخيستنه عقیده کېدی شي؟ او سياست هم د عقيدې تر
سر حده او چټېدې شي او که نه؟

يو سياستپوه په افغانستان کې د جگړې مهم لامل دا گڼلی
چې تقريباً ټولو سياسي ډلو سياست د عقيدې تر پولې او چټ
کړی دی. څرنگه چې عقیده د انسان په ذهن کې يو سپېڅلی او
مقدس څيز دی، نو انسان د هغې پر وړاندې هر ډول راولاړ
شوی عمل نه شي زغملای. په داسې حال کې چې په ځينو نورو
ټولنو کې د سياست او عقيدې ترمنځ ذهني پولې موجودې
دي. سياست د ټولنې د ورځيني ژوند د تخنيکي او اقتصادي
چارو د سمون لپاره کارول کېږي او عقیده د انسان د روحي

سپېڅلتيا، اخلاقي روغمنتيا، رواني آرامۍ او اخروي نړۍ د لاسته راوړلو لاره ده. ځينې شايد ووايي چې سياست د عقيدې د پلي کولو اغېزمنه وسيله او د هغې د عملي تطبيق لپاره ورته اړتيا ده. که سياست دلته د پورتنې مقصد او مفهوم لپاره استعمال شي، نو بيا هم واسطه او وسيله وگڼل شوه، خو وسايل د وخت په تېرېدلو سره بدلون مومي او عقیده د انساني ذهن نه بېلېدونکې توک دی. همدارنگه کوم اعمال چې په سياست کې ترسره کېږي او په اصطلاح جواز گڼل کېږي، په عقیده کې هغو ته ځای نه شته.

خو اوس راځو خپلې ټولنې ته: زموږ په ټولنه کې دا دوه ژوند جوړوونکي توکي (عقیده او سياست) داسې استعمال شوي چې کله هم له عقيدې نه د يوې وسيلې او کله هم له سياست نه د يوې عقيدې په توگه کار اخيستل شوی او په پايله کې نه يوازې يو سياسي کرکېچ، بلکې يو عقیده يي بحران هم رامنځته شوی دی. په دې عقیده يي بحران کې هغو اشخاصو خاصه ونډه درلوده، چې د عقايدو د ممثل او مظروف په شکل يې خلکو ته ځان پېژانده، څرنگه چې مظروف او ممثل صيقل شوی، شفاف او روښانه نه وو، نو د عقيدې روښانه او نرمې وړانگې ترې د عام ولس ذهن ته بڼې ونه رسېدې او د ولس ذهن يې د عقيدې له اصلي ماهيت نه همداسې په ابهام کې وساته. په همدې وجه د ولس يوه برخه له ذهني کنټروله ووتله او د مادي لډايزو د گټلو لپاره يې مادي وسايلو ته ورمخه کړه

او فزیکي ټکرونو ته لاره اواره شوه. ان تردې چې د یوې
عقیدې لارویان هم د خپلو عقیده یي آرونو (اصولو) پر خلاف
پر ذهني او فزیکي جگړو اخته شول. اوس نوزموږ ټولنه نه
یوازې سیاسي او مادي بیا رغونې ته ضرورت لري، بلکې په
لومړي گام کې ذهني او عقیده یي بیا رغونې ته هم اړتیا لري.

که خبر نه یې نو واوره !

دا لیکنه هم له پېښوره خپرېدونکې وفا جريدې په خپله ۵-۶ گڼه کې چې د ۱۳۷۳ کال د سلواغې له ۲۲ سره برابره ده د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده. اصلاً ((که خبر نه یې نو واوره)) د دې جريدې د یوه کالم نوم و، چې همداسې ورځنیو مسایلو ته وقف شوی و، ما هم خو ځله دې کالم ته وړې وړې لیکنې ورلېږلې وې، هغه هم په بدل نامه، دا لیکنه هم د (نیازي) په بدل نامه خپره شوې ده، خو نورې لیکنې زما لاس ته رانغلې، دا یوه یې د بېلگې په توگه دلته وړاندې کوم:

په وروستیو څه کم دريو کلونو کې د کابل - جلال اباد د لويې لارې د پاتکونو، پوستو او وسله والو اشخاصو چلند هر هغه چاته چې پردې لاره یې یو ځل هم سفر کړی وي، ډېر ښه څرگند پېږي. خو له دې ستونزو او کړاوونو سره سره ځینې نورې خبرې هم شته چې هم دردونکې دي او هم خندوونکې:

* د سروبي د نښترو دویم بڼې چې اوس یې له منځه وړی (تگاب ته د ورغلي سرک) د پیلېدو ترڅنګ د څښاک د اوبو د پخواني حوض پر یوه دېوال لیکل شوي: ((سه چیز مسلمان بر مسلمان حرام است، خونش، ابرویش و مالش (روایت مسلم/ محصلین)) د همدې حوض ترڅنګ د مجاهدینو (!) یو پاتک هم واقع دی او له همدغو دريو څیزونو سره یې کار دی.

* کله چې تر سروبي پورته د نغلو اوار ځای ته ورسېږې، نو دا شعار به دې هم تر سترگو شي: ((ایمان، تقوی، تنظیم، جهاد

فی سبیل الله)) ددې شعار ترڅنگ هم یو پاتک پروت دی. دغه راز د سروبي له بازار راکنسته په یوې بلې تنظیمي پوځي قرارگاه کې چې د سرک غاړې ته پرته ده لیکل شوي: ((په خپله ساحه کې د خلکو د سر او مال تضمین ورکوي.))

* د انسانانو د سرونو او غړو د اړه کولو داستان به پرځای پرېږدو او س به راشو د بمونو او برېښنا مزو د اړه کولو او پرېکولو کیسې ته. بمونه تر انسانانو (غیرتي او غیچ اخیستونکي ښکاري) خوزموږ ولس لا تراوسه پورې له خپلو اړه کوونکو او پرې کوونکو څخه انتقام نه دی اخیستی. د بمونو د انتقام کیسه داده: ((د بگرام هوایي ډگر چې اوس د شورای نظار په لاس کې دی، د افغانستان یو لوی پوځي هوایي ډگر و. په دې هوایي ډگر کې ډېرې وسلې او له هغې جملې ډېر ستر بمونه چې د جنگي الوتکو له خوا غورځول کېږي، هم موجود وو. څرنګه چې په دې بمونو کې تر ۲۰-۳۰ منو پورې باروت وي او نن سبا د یومن باروتو بیه تر ۳۰۰۰۰ افغانیو هم پورته شوې، نو ځینو سوداګرو د میدان د پیره دارانو په مرسته دا بمونه اړه کول او باروت یې ځنې کښل. یوه ورځ د بم د اړه کولو پروخت د زیات حرارت له کبله یو بم انفلاق وکړ، ورپسې نورو بمونو هم انفجار وکړ او له سوداګرو او باروت خرڅوونکو څخه یې خپل انتقام واخیست.)) خو برېښنا مزو لا تراوسه له خپلو غوڅوونکو څخه انتقام نه دی اخیستی. له جبل السراج نه تر کابل پورې چې د برېښنا کوم مزي غځېدلي وو، هغه خولا

پخوا ټول شوي او بازار ته وړاندې شوي وو، خو اوس يې د هغه
ځای د برېښنا د پایو (ستنو) پر پرېکولو او غوڅولو هم لاس
پورې کړی دی. دا ناروغي يوازې هلته پاتې نه شوه، بلکې د
کابل-سروبي، کابل-نغلو برېښنا مزو ته هم راوړسېده، ځکه
چې برېښنا مزي له مسو څخه جوړ شوي او يو من مس په تور
بازار کې په ډېره لوړه بيه پلورل کېږي، نو وسله والو او نورو
غلو ته تر دې غوره غنيمت کله په لاس ورځي. د کابل-سروبي،
کابل-نغلو برېښنا مزي نوي فيصده غوڅ شوي دي. د کبار او
تالان دا ناروغي ان کليو او بانډو ته هم رسېدلې، د کبار د لړۍ
دهغې سيمې خلکو ته ښه معلومه ده، چې له لغمان ولايت نه
الينگار ولسوالۍ ته تگ راتگ لري. د لغمان-الينگار په لويه
لاره کې يوزيات شمېر عسکري موټر او درانه ټانکونه، ځينې
ويجاړ او ځينې نيمه ويجاړ پاتې وو، خو کباريانو ان له
پاکستان څخه ورپسې مسلکي کسان او وسايل يوړل، هغه يې
پرې ټوټې ټوټې کړل او پاکستان ته يې واپړول.
له اوسپنو او ټانکو پرته، دې ډول خلکو پر شنو ونو او بوټو
هم صرفه ونه کړې، په کابل کې يې د خلکو له باغونو څخه ډېرې د
منو او نورو مېوو ونې ووهلې، د سون د لرگيو او پوځي
مورچلو په جوړولو کې يې ترې کار واخيست، د سروبي د
ښترو پورتنی شين بڼې يې هم پر سپره ډاگ بدل کړې.

جگره او روحي ستونزې

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې د لومړي کال په ۷ گڼه کې چې د ۱۳۷۳ کال د دلوې له ۲۹ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

په افغانستان کې د پنځلس کلنې فزیکي جگرې له پيل سره سم او ان د هغې تر پيله لادمخه د رواني، ذهني، عقیده يي او ياد اعصابو د جگرې لپاره د پيلامې ټکي ايښودل شوي وو. د څلوېښتمو کلونو په لومړۍ نيمايي کې چې زموږ په هېواد کې د لويو ځواکونو له مالي او عقیده يي سرچينو څخه خړوبېدونکو سياسي ډلگيو ته د پنځېدو لاره اوارېده، د دې ډول جگرې لومړني څرکونه وليدل شول. کله چې په هېواد کې گرمه جگره پيل شوه، نو هر لوی ځواک د خپلو پلويانو تر شا ودرېد. په توده جگره کې کورنيو او بهرنيو غاړو هريوه تر خپله وسه خپل خپل رول ولوباوه. پخواني شوروي اتحاد پر ځاني تلفاتو سربېره ۹۵ مليارده ډالره، لويديځو هېوادو او د هغو ملگرو ۶۵ مليارده ډالره، د دې جگرې د دوام لپاره په تله کې ايښي وو. دا چې د دې لگښت تخريبي ساحه څومره وه، هغه بېل بحث دی، خو د دې ترڅنگ هغوی د ذهني تخريب او رواني جگرې لپاره هم يو لړ لگښتونه کړي، چې زموږ د ولس

ترمنځ ذهني واټن، روحي او فکري عقده او بحران رامنځته کړي.

پخواني شوروي اتحاد د پښتو او فارسي ژبو په گډون د نړۍ په ۵۲ ژبو خپروني کولې او هم يې راډيويي، تلويزيوني او نورې خپروني په ډېر ځواک سره فعالې وې. د افغانستان لپاره د دوی خپروني بې له شکه زموږ د ولس پر ذهني وېش لويه اغېزه شيندلې، لويديز هېوادونه او د هغوی متحدین هم په دې لوبه کې تر هغوی وروسته پاتې نه شول او د افغانستان په باب يې په يوه شپه ورځ کې يوازې خپلې راډيويي خپروني (۱۱۰) ساعتونو ته ورسولې. په کابل کې د ۸۰ عنوانو په شاوخوا کې چاپي خپرونو ترڅنګ راډيو او تلويزيون هم په اوونۍ کې په لسگونو خپروني کولې، پاکستان، ايران او د مجاهدينو تنظيمونو هم تر خپلو همسيالو ځان شاته ونه شو زغملای او په مجموعي توګه ټولو داسې يو څه زموږ د ولس ذهن ته وړاندې کړل، چې د هغوی د ذهني وېش، ستړيا او روحي نارامۍ سبب شول. په دې ذهني جګړه کې نه يوازې مطبوعاتو، بلکې د هغو پر بنسټ رامنځته شويو مبلغينو هم خپله ونډه واخيسته. که د جګړې د مهال د ټولو غاړو مطبوعات سره پرتله کړو، نو وبه گورو چې ټول پر سخت دردونکي او رنځوونکي ذهني جنګ اخته دي. د هرې غاړې له کلام او بيان څخه د کينې او وينو بوی راځي او يو د بل پر نظرياتو او شتوالي د نابودۍ اورونه شيندي او بيا داسې

وخت راغی چې د وخت واکمنو له دې رواني جگړې څخه د ستریا احساس وکړ. کله چې د پخواني شوروي اتحاد مشر میخایل گرباچف پر شوروي باندې د مسلط عقیده یې سیستم پر نه بري معتقد شو، نو په لويديځ کې یې د ژورنالستانو په یوه مطبوعاتې کنفرانس کې وویل، چې ژورنالیزم تراوسه خپل مسوولیت ترسره کړی نه دی. د نوموړي مقصد دا و چې د نړۍ خپروني د سیاستوالو تر کنترول لاندې دي، خو دا د ژورنالستانو مسوولیت او دنده ده، چې نړیوالو ته د دوستۍ، مینې او عاطفې پیغام ورسوي. خو د افغانستان په باب خپرېدونکو خپرونو له ځینو نېکښو پرته د سیاستوالو له هیلو سره سم ذهني جگړه جاري ساتله.

په پایله کې داسې وشول، چې د فزیکي جگړې ناخوالو، سیاسي دښمنیو، د عقایدو په نوم له عقیده یې آرونو تېری، اقتصادي ستونزو او د رواني جگړې وسایلو په ګډه داسې یو حالت رامنځته کړ، چې زموږ ولس له سختو رواني ستونزو او ذهني بحران سره مخ شي. اوس نو تقریباً هره ورځ له هرو دریو افغانانو څخه دوه تنه ضرور پر بې نتیجې سیاسي بحثونو خپل وخت تېروي، نو لږ تر لږه که له ۱۵ ملیونه افغانانو څخه لس ملیونه افغانان د ورځې یو ساعت پر سیاسي خبرو تېر کړي، نو په یوه ورځ کې به مو ۱۰ ملیونه ساعته وخت ضایع کړي وي او که دا په یو کال کې ضرب کړو (۱۰×۳۲۵) نو (۳۲۵۰) ملیونه ساعته وخت به شي او که دا بیا په ۱۵ کالو کې

ضرب کړو (۱۵×۳۶۵) نو (۵۴۷۵۰) ملیونه ساعته وخت به یو یوازې پر بې نتیجې سیاسي بحثونو ضایع کړی وي او دا دومره خت دی چې د نړۍ هېڅ ملت به هم پر داسې بې نتیجې مسایلو نه وي لگولای.

له دې بې نتیجې توندو سیاسي بحثونو څخه چې زیات پر احساساتو ولاړ دي، داسې هم پېښ شوي، چې د یوه کور غړي سره پر بېلابېلو لارو روان کړي او یو د بل پر وړاندې د حقارت او بدگنولو عقده په زړه کې وروزي. دې عقدي روښنفکري ذهن کې هم ځای نیولای، د هېواد یو شمېر روښنفکرانو او لیکوالو یوازې د یو بل پر غندلو د خپل فکر او لیکوالۍ ځواک اوبه کړي.

له خپرنیو هڅو او ساړه جنگ پرته، تودې جگړې هم د هېواد وگړو ته درانه رواني زیانونه اړولي وو. د پخواني دولت له یوه افسر څخه پوښتل شوي و، چې د خپل روحي ژوند په باب وغږېږي، هغه ویلي وو، چې زه د خپلې دندې پر وخت له سختې رواني ستړیا او وېرې سره مخامخ وم، کله چې به مې د شپې سترگه پټه کړه، نو پر جگړه به بوخت وم، زموږ او د مجاهدینو ترمنځ به سخت جنگ روان و، په همدې وېره کې به له خوبه راپاڅېدم، ټول وجود به مې خوله شوی و. همدا پوښتنه له یوه مجاهد څخه هم شوې، هغه هم په خپل خوب کې د رواني پټې خبرې کوي او وايي: ((د جگړې په شپو او ورځو کې کله چې زه ویده شوی يم، نو شاوخوا مې ټانکونه او

عسکر تاو وي او په همدې شېبه کې له خوبه راپاڅېدلی يم)). دا خود جگړې دواړه عملي خواوې وې. خو پر عام ولس بيا دا دواړه وپروونکې خپسې ناستې وې او هېچا به هم په دې څو کلونو کې په آرام روح او روان خوب نه وي کړی. د پخواني دولت تر کنترول لاندې ځوانه پرگنه د پوځ په ټولگيو کې له جبري تنظيم څخه تر سخت رواني فشار لاندې وه. روښنفکران د خپل راتلونکي ژوند پر لرلید ډاډمن نه وو او عوامو کې د جگړې تر څنگ د زياتېدونکي اقتصادي فقر له کبله رواني ستونزې نورې هم په زياتېدو وې. دې ستونزو هغه وخت لا ځواکمنتيا وموندله چې په کابل کې سياسي نظام بدل شو، خو حالات د خلکو د هيلو خلاف لا پسې ويجاړ شول. لنډه دا چې د ولس زياته برخه په ډول ډول رواني ستونزو واوښته. د کابل پوهنتون له يوه استاد څخه مې د دغه درد شريکولو په ترڅ کې وپوښتل چې د افغانستان زيات وگړي، تقريباً (۹۵) فيصده پريوې نه يوې ډول روحي ناروغۍ اخته دي، هغه وويل: ((تاته چې کوم روغ ښکاري هغه هم ناروغ دی؟ ځکه چې دا دردونکې او غملې پېښې پرې ولې تاثير نه کوي؟))

فرهنگي ټولني او فرهنگي مسئوليتونه

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې د ۱۳۷۴ ل کال د وري پر ۱۳مه
نېټه په خپله (۱۱) گڼه کې خپره کړې ده.

د افغاني ټولني جوړښت او برخليک همدا سې راغلی، چې ټول تاريخ يې له جگړو، لوړو، ژورو، سياسي کرکچونو او ناندریو څخه ډک دی. د وخت د تاريخي وېش په اندول ډېره لږه موده ليدلای شو، چې افغانانو پکې ارا سمه ساه ايستلې وي. خوزمور ولس د خپلې فرهنگي سليقې، مينې، استعداد، ذوق او شوق په زور، وخت پر وخت د فرهنگ او ادب ښکلې ماڼۍ تيارې کړي او سينگار کړي دي. دا چې ولې دا ماڼۍ بيا ژر له خاورو سره برابرې شوي او د اير و پر څلو بدلې شوي؟ دا نو د هېواد د سياسي پېښليک په هنداره کې مطالعه کېدی شي.

په افغانستان کې سياسي واکمنو (له استثناتو پرته) هغه وخت فرهنگپالنې او فرهنگ بډاينې ته غږه پرانيستې، چې د دوی له سياسي او ځاني گټو سره يې سمون لرلای دی. دا خبره په ځانگړي ډول د پښتو ژبې او پښتني فرهنگ په باب د صدق وړ ده. هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وخت پر

وخت پښتو ژبه او پښتني فرهنگ د سياسي معاملو په تله کې اېښودل شوي دي. خو له دې سره سره بيا هم په سياسي واکمنو او نا واکمنو کې دلته او هلته ځيني ځانگړي شخصيتونه وو، چې له خپلې ژبې او فرهنگ سره يې بې کچې مينه درلودله او د قربانۍ تر پولې يې خپلې هڅې نه دي سپمولي. د همدې مقصد لپاره هم د دولت په چوکاټ او هم په خپلواکه توگه ځيني فرهنگي ټولني جوړې شوي، چې تر خپله وسه يې خپل فرهنگي مسووليت ترسره کړي دي.

يو وخت داسې هم راغی چې روښنفکر و فرهنگپالو او فرهنگ مينه والو خپله په خپلواکه توگه دې ډگر ته راو دانگل او نور يې نو دېته ونه کتل چې سياسي واکوالو او نورو ته دې د فرهنگ د خدمت په هيله کېني. په همدې هيله د ۱۳۲۹ل کال د عقرب پر ۲۵ نېټه په کابل کې د افغاني روښنفکرانو يو لوی فرهنگي مرکز ((خوشال فرهنگي ټولنه)) جوړ شو. ورپسې د ((علامه سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولنه)) هم پرانيستل شوه. د خوشال فرهنگي ټولني له هغې نېټې نه تر اوسه پورې په لسگونو علمي غونډې، سيمينارونه او مشاعرې جوړې کړي او د خپل خپرنې ارگان ((شمشاد)) مجلې په گډون يې ۱۴ عنوانه علمي او ادبي اثار خپاره کړي دي. د علامه سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولني هم تر اوسه پورې (۹) عنوانه بېلابېل علمي او ادبي اثار چاپ کړي دي.

کله چې په افغانستان کې د یوه ((ناتار)) له پاسه ((بل ناتار)) منځته راغی او د هېواد پاتې فرهنګي شتمنیو ته پکې درانه زیانونه واوښتل، د هېواد د فرهنګیانو مسوولیت نور هم دروند شو. په پېښور کې مېشتو افغاني فرهنګیانو وپتېيله چې د مهاجرت په ژوند کې هم د خپل فرهنګ لپاره خپلو هڅو ته انسجام او اوډون ورکړي. ((افغان ادبي بهیر)) یې جوړ او دا دی له څو میاشتو راهیسې خپلو اونیزو ادبي غونډو او نورو هڅو ته په اوډلي ډول دوام ورکوي. د ((افغان ادبي بهیر)) اوسنۍ هڅې د لیکوالو ترمنځ د کره کتنې د زغم پیدا کولو، د ادبي لیکنو د بېلابېلو ډولونو د څرنګوالي او د استعدادونو د غورولو په برخه کې ډېرې اغېزمنې دي.

د ۱۳۷۳ کال د کب پر ۲۸ مه نېټه د هېواد د فرهنګ د نېرازی او زرغونتیا لپاره یو بل ګام هم پورته شو. پر همدې نېټه په جلال اباد په ښار کې ((ننګرهار فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه. د دې فرهنګي ټولنې په پرانیستونکې غونډه کې د هېواد ځینو لیکوالو، شاعرانو، د ننګرهار جهادي شورا ځینو غړو، د ننګرهار ولایت ځینو مخورو، فرهنګیانو او فرهنګپالو برخه اخیستې وه، د غونډې برخه والو د هېواد نومیالي لیکوال استاد محمد اصف صمیم د نوموړې فرهنګي ټولنې د مشر په توګه وټاکه. د دې ټولنې لومړۍ مېوه د ځوان او هڅاند لیکوال حفیظ الله تراب د لنډو کیسو مجموعه ده چې (ورکه) نومېږي او د نوموړې ټولنې له خوا تازه خپره شوې ده.

د خوښۍ خبره خو دا ده چې د فرهنگي ټولنو له تعدد څخه د هېوادنيو ملي او فرهنگي چارو په باب بنسټيز اختلافونه، نه رامنځته کېږي او د ځينو سياسي گوندونو په شان د هر څه حل د برچې د زور په هنداره کې نه مطالعه کوي. هره فرهنگي ټولنه کېدای شي په ټوليز ډول ټول فرهنگ او په ځانگړي ډول د فرهنگ د يوې مشخصې څانگې د نېسپرازي لپاره غوره خدمتونه وکړي.

اوس نو د فرهنگ نېسپرازي او فرهنگ پالۍ لپاره همدغو فرهنگي ټولنو ته د هيلو سترگې او بنسټي، زموږ په شان يوه ټولنه کې خو هسې هم په پوره مانا د يوه ځواکمن دولت تنسټې په اسانۍ ټينگېدې نه شي، نو ژبه او فرهنگ د همدغو فرهنگي ټولنو، ليکوالو او شاعرانو په هڅو ژوندي او خړوب دي.

د کابل طب انستیتیوت، د زیان تر پټې لاندې

ما په کابل کې د تنظیمي جگړو پر مهال ډېر وختونه تېر کړي. د افغانستان هرې اقتصادي، علمي او فرهنگي شتمنۍ ته چې به زیان رسېده، نو زموږ له زړونو به وینې څڅېدلې، هغه وخت ما په خپل او بدل نامه ځینو فرهنگي او اقتصادي موسسو ته د اوبتو زیانونو په باب معلومات راټول او چاپول. فرهنگي موسساتو ته د اوبتو زیانونو په باب معلومات بیا په یوه ځانگړي اثر کې راټول او چاپ شول. دا لیکنه هم، همغه وخت شوې وه او د (مروان) په مستعار نامه له پېښوره خپرېدونکې ارمان جريدې په ۱۸ گڼه کې، چې د ۱۳۷۴ ل کال د چنگاښ پر ۱۱ مه نېټه چاپ شوې، خپره شوې ده.

د تېرو درې کلنو جگړو په لړ کې د هېواد د نورو لویو او وړو تحصیلي، تعلیمي، اقتصادي او کلتوري موسسو د ړنگولو په لړۍ کې د کابل د طب انستیتیوت ته هم درانه زیانونه اړول شوي دي. په یاد شوي زماني واټن کې نه یوازې دا چې نوموړي روزنځي ته اقتصادي او مالي درانه زیانونه اوبتې، بلکې ډېر دروند معنوي زیان یې هم زغملی دی. په دې موده کې د محصلینو درسونه یا په نیمه او یا په بشپړ ډول ودرول شوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر په پام کې ونیسو، نو په مجموعي توگه به نوموړي

انستیتیوت ته د لسو ملیونو په شاوخوا کې د درسي ساعتونو د ضایع کېدو زیان اوښتی وي.

د طب انستیتیوت (د جنسي مدیریت) مدیر ښاغلي محمد اصف وویل: ((سره له دې چې انستیتیوت ته د ټولو رسېدلو زیانونو دقیق شمېر خورا گران کار دی، خو بیا هم په اټکلیز ډول د زیانونو اندازه څه ناڅه لگېدی شي. په انستیتیوت کې د پتالوژي، بیوشیمی، هستولوژي، فارماکولوژي، میکروبیالوژي، اناتومی، کیمیا او فزیک د پیاوړتیا لپاره موجود دي. دې څانگو خپل خپل مجهز لابراتوارونه لرل، چې د طبي علومو په زیاتو عصري وسایلو سمبال وو. دا لابراتوارونه له ټولو وسایطو او وسایلو سره له منځه وړل شوي دي، چې مالي ارزښت یې په سوونو ملیونو افغانیو ته رسېږي. د انستیتیوت فزیکي ساختمان او نورو درسي وسایطو او وسایلو ته هم درون زیان اوښتی. د ودانیو ۳۰ په سلو کې برخې تخریب شوي، د اوبو او برېښنا سیستم یې هم ویجاړ شوی، د انستیتیوت ۲۰ عرادي بېلابېل موټر غلا شوي: د قرطاسیې ډیپوگانې چور شوي، د انستیتیوت ټول سمعي او بصري مواد لکه د عکاسۍ کمرې، مایکونه، پروجکتورونه، لوډ سپیکرونه، علمي سینمایي فلمونه، هنري سینمایي فلمونه، گڼند امپي فایرونه، تلویزیونونه، ترانسفرمرونه، ویدو کیسټې او داسې نور غلا شوي. له دې

پرته د انستیتیوت ډېره مجهزه چاپخونه (مطبعه) له منځه وړل شوې ده)).

د بیالوژی، خانګې یوه سابقه لرونکې استاد وویل: ((یوازې یې زموږ د خانګې (بیالوژی) له لابراتوار څخه یې په لسګونو میکروسکوپونه، د تسلیخ بکسونه، د میکروسکوپ ګروپونه، تثبیت شوي مختلف سلایدونه ۵۰۰۰ دانې، ساده سلایدونه، ۲۰۰ دانې، درجه لرونکې استوانې، یخچالونه او نور وسایل چور او له منځه وړي دي)).

د انستیتیوت یو تن مسوول وویل: ((کېدی شي د انستیتیوت د ودانیو د بیا جوړولو لپاره زر ملیونه افغانۍ کفایت وکړي، خو دا خبره دقیقه نه ده، د زیانونو د تثبیت کمیسیون په دې خبره کار کوي، چې وروسته به دقیق زیان معلوم کړي)). بل دروند او نه جبرانېدونکی زیان چې نوموړي انستیتیوت ته اوښتی هغه د علمي او درسي کتابونو له منځه تلل دي. د کابل طب انستیتیوت یو ډېر مجهز کتابتون درلود. د نوموړي کتابتون امر بنیاد علي غلام علي وویل: ((د انستیتیوت کتابتون درې منزله درلودل، په دې کې دوه خونې د محصلینو د مطالعې لپاره وې. د کتابتون فزیکي جوړښت په ډېر علمي سیستم او ښې جوړ شوی و. په دې کتابتون کې پنځوس زره عنوانه بېلابېل علمي کتابونه موجود وو، چې زیاتره یې په انګلیسي ژبه وو، کله چې دلته د جګړې اور ولګېد، نو د کتابتون درې واړه منزله وسیزل شول، زیات

کتابونه پکې ایره شول، د طب انستیتیوت په هڅه او هاند یوازې ۶۰۰۰ عنوانه کتابونه له انستیتیوت څخه یو مصئون ځای ته انتقال او د حالاتو په بڼه کېدو سره بېرته انستیتیوت ته راوړل شول، چې اوس ترې محصلین گټه اخلي. د انستیتیوت په کتابتون کې د دې انستیتیوت د استادانو هغه ۵۰۰۰ عنوانه علمي کتابونه هم موجود وو، چې دوی په بېلابېلو وختونو کې د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره لیکلي وو او دلته یې یوه یوه خطي نسخه موجوده وه. دا اثار هم د جگړې د طاعون بنکار شول)).

د افغانستان د ملي ګالری برخلیک

دالیکنه هم د وفا جریدې د څلورم کال ۳۹-۴۰ ګڼه کې چې د ۱۳۷۴ ل کال د لړم له ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازی) په مستعار نامه خپره شوې ده. د تنظیمواکۍ په بهیر کې چې په کابل کې سخت جنگونه روان او وخت پر وخت زموږ فرهنگي اثار لوټېدل، نوزه او زما په شان نور هېوادوال پرې زیات دردېدل، همغه وخت ما د دې کلتوري تراژیدو په باب معلومات راټولول، دالیکنه هم د همغې لړۍ یوه کړۍ ده چې وروسته بیا ترې یو ځانګړی کتاب جوړ شو.

ملي ګالري د ۱۳۲۲ ل کال د ثور پر میاشت افتتاح شوې ده. د ګالری د پرانیستو په مراسمو کې د کندهار له ولایت، د کابل له موزیم او له سلطنتي قصر څخه (۲۰۰) هنري او تاریخي اثار راوړل شوي او نندارې ته ایښودل شوي وو. دا موسسه د اسمایي واک په هغه تعمیر کې جوړه شوې وه، چې اصلاً د غلام نبي خان چرخي ملکیت و او وروسته بیا په اطلاعاتو او کلتور وزارت پورې تړل شوی و. سره له دې چې دا ودانۍ د ملي ګالری د اثارو د ساتنې او نندارې لپاره مناسبه هم نه وه، خو بیا هم دا اثار په کې نندارې ته کېښودل شول.

د ملي ګالری د ۱۲ کلن فعالیت په لړ کې هر کال د پلان او بودیجې له مخې د هېواد د معاصرو هنرمندانو اثار اخیستل کېدل. په دې لړ کې د نقاشۍ، میناتورۍ، مجسمې او ظریفه اثارو ۵۹۲ اثار اخیستل شوي او ملي ګالری ته تحویل شوي وو. د دې اثارو زیاته برخه د غلام محمد میمنګي، عبدالغفور برېښنا، استاد عبدالعزیز، استاد غوث الدین، استاد یوسف کهزاد، استاد عطایي، استاد خیرمحمد یاري، استاد کریم، استاد قربانعلي عزیزي او داسې نورو استادانو اثار وو.

تریوې لسيزې په زیاته موده کې دې ګالری هر کال لس زره لیدونکي درلودل او د افغان ولس لرغونې او تاریخي فرهنگ یې تمثیلاوه. کله چې ۱۳۷۱ل کال پیل شو او جهادي تنظیمونه کابل ته داخل شول، پردې وخت نو د اطلاعاتو او کلتور وزارت اداري، حقوقي او فرهنگي مسوولین په دې هیله وو، چې هر څه به خوندي پاتې شي، خو امنیتي چارواکي او غالباً وسله وال جهادي افراد د یو توند باد په شان راخواره شول او د ګالری د بوالونه یې ولرزول. کله چې وسله والو افرادو د وزارت ټول اداري قیمتي وسایل او وسایط، لکه غالی، فرشونه او موټر چور کړل، نو د ملي ګالری د منځه تلو وپره لا پسې ګرندی شوه. د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر ۲۳ نېټه د وسله والو کسانو له خوا د استاد غوث الدین او نورو هنرمندانو څلور تابلوګانې غلا شوې، دولتي ادارو ته خبر ورکړ شو، چې د ګالری پیره دارانو دا کار ترسره کړی دی او په راتلونکې کې

هم دا وپره شته، خو هغوی بی تفاوته پاتې شول او د گالری د برخلیک په باره کې یې هېڅ پرېکړه ونه کړه، ان دا چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د هغه وخت د اداري رئیس په دستور او د هغه وخت د کویوني مغازې د مدیر په واسطه د ۱۳۷۱ کال د سنبلې پر ۴ نېټه تر ۳۰ موټرو زیات د ډبرو سکاره د ملي گالری په انگرې کې وغورځول شول. دې کار ددې مخه ونيوله چې د گالری اثار راټول او یو مصئون ځای ته انتقال شي، ان تردې چې د گالری یو زیات شمېر بنکلي او ناب اثار د ډبرو سکرو په تور گرد ککړ شول او د گالری تعمیر او لوازم هم د ډبرو سکرو په شان تور و او بختل. دې کار د هېواد ټول فرهنگپال او فرهنگیان متاثر کړل او د یادو شویو کسانو عمل یې وغنده. ویل کېږي چې د نوموړو اشخاصو عمل قصدي و، د گالری اثار به یې د ((بتانو)) په نومونو یادول.

د ۱۳۷۲ کال د ثور پر ۵ نېټه په گالری کې د ځای پر ځای شویو وسله والو کسانو له خوا ۳ نور هنري اثار هم غلا شول، پردې کار باندې د وزارت امنیتي څانگو هم ځان غلی ونيو او بیا یې هم د گالری د اثارو د ساتنې کوم مشخص تدبیر ونه نیو.

د ۱۳۷۳ کال د ثور پر ۱۳ نېټه د گالری د امنیتي ساتونکو له خوا د هنري نقاشۍ ۲۲ اثار غلا شول، دا گالری ته دومره لوی زیان و، چې جبران نه کېدونکی گڼل کېږي. دې ټولو پېښو ته د اطلاعاتو او کلتور وزارت لوړو مقامونو او نورو اړوندو

ادارو هېڅ پاملرنه ونه کړه. کله چې د ګالری د بېخي له منځه تلو وپري د ځينو زړونه ودرېدل، نو په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې ځينو اشخاصو له هغه جملې نه د نوموړي وزارت د هنر د رئيس په ځاني هلو ځلو او د ځينو نورو مسولينو په مرسته د ملي ګالری ۲۹۲ تاريخي اثار له اصلي تعمير څخه د وزارت تعمير ته را انتقال شول.

تر دې نږدې تېرو ورځو پورې هم د ګالری تعمير د وسله والو کسانو په لاس کې و، معلومه نه ده چې تر کومه به په دې تعمير کې د دوی واکمني وي. په هغو ځايونو کې چې پخوا په کې ظريفه او بنکلي اثار ځورېد و او اوس يې بيا ترې تشنابونه جوړ کړي او يا هم پخلنځي، کېدای شي د يو څه وخت په تېرېدو سره د تعمير پاتې برخه هم ونړېږي.

هغه اثار چې له ملي ګالری څخه د وزارت مقر ته راوړل شول اوس هم مصئون نه دي او داسې ګونګسي هم دي، چې د وزارت په مقر کې هم د ځينو چارواکو له خوا د ګالری ځينې اثار غلا شوي او د لړۍ کېدای شي، نوره هم ادامه پيدا کړي.

د کابل د اوسنۍ ادارې خو ځانگړتیاوې

دا لیکنه له پېښوره د خپرېدنکې وفا جريدې د څلورم کال په ۴۵-۴۶
گڼه کې چې د ۱۳۷۴ کال د ليندۍ ۲۴ نېټې سره سمون خوري، د
(نيازي) په مستعار نامه خپره شوې ده او د هغه وخت د ادارې انځورنه
کوي.

له هغې ورځې چې په کابل کې دولتي سيستم ړنگ شوی او
نوي اداره جوړه شوې، نو پرتول افغانستان په تېره بيا پر کابل
د اورونو او غمونو، لوږو او توندو، سختيو او بدمرغيو
قحطيو او قيمتيو سخت ناتار اوري.

هغه څه چې د تېرو غميزو له ناتار څخه خوندي پاتې وو، د
تنظيمي ادارې د ځان غوښتنو او ډول ډول منفي فکري
تمايلاتو د اور په څپو کې ايره شول. سره له دې چې په
افغانستان کې له درېو کلونو راهيسې حکومت او دولت نه
شته، خو القاب شته: جمهور رئيس (!) او د دفاع وزارت (!)
اسلامي اردو، د وسله والو پوځ اعلى قومانداني او دې ته
ورته نومونې اورېدل کېږي. له دفاع وزارت سره د افغانستان
نوم اخیستل کېږي (د افغانستان د دفاع وزارت) خو د دفاع
غږيې يوازې د کابل ښار له څو ناحيو څخه پورته کېږي او

اعلاميو کې يې دا ټکي هم راغلي وي: ((که چېرې مخالفين د کابل پر ښار خپلو راکټي حملو ته دوام ورکړي، نو د اسلامي اردو ځواکونه به د کابل شاوخوا ته نږدې ښارونه ترغوځو هوايي بمباريو لاندې ونيسي)) مقصد يې ميدان ښار، چهاراسياب او د لوگر ولايت مرکز دی. د دوی په فکر، چهاراسياب، ميدان ښار، لوگر او د هېواد نورې سيمې چې د مخالفينو په لاس کې دي، هغه افغانستان نه گڼل کېږي. له کابل راډيو څخه داسې خبرونه هم اورېدل شوي: ((د اسلامي اردو ځواکونو او مجاهدينو تېره شپه او نن سهار د غوځو او ځپونکو عملياتو په نتيجه کې د ناولو و ملپشو له وجود څخه يو کلی په بشپړ ډول پاک کړ، د دې عملياتو په نتيجه کې چې په ډېرې لوړې او عالي روحيې سره ترسره شول، د دښمن دوه ټينگ سنگرونه او د هغوی يوه زياته اندازه سپکه او درنه وسله د اسلامي اردو د ځواکونو لاسته ورغلې ده.))

دا د اسلامي اردو د ځواکمنۍ جاج و، چې يو کلی يې له مخالفينو څخه نيولی و او د دفاع وزارت بيا د خپلو ښارونو او سېدونکو ته اخطار ورکوي، چې سخته بمباري به پرې وکړي. د نورو ملکود دفاع وزارتونه خو يو بل ته د جنگ اخطار ورکوي او د خپلو سيمو او هېوادونو دفاع کوي، خود کابل د دفاع وزارت بيا معکوس دی. که چا يوازې د سر کال د حمل له مياشتې راهيسې، کابل راډيو په پرله پسې ډول اورېدلې وي، نو داسې شپه به نه وي، چې د کابل د ادارې يو

پیغام کوم بهر ملک ته نه وي خپور شوی. په دې پیغامونو کې هم د تسلیت پیغامونه دي او هم د مبارکۍ. داسې وختونه هم راغلي، چې تنظیمي ادارې د یو هېواد مشرتابه د مبارکۍ پیغام لېږلی، ورپسې د اسلامي اردو د ځواکونو او د مخالفینو ترمنځ د جگړې خبر خپور شوی او په خبر کې ویل شوي، چې دومره مو مړه، دومره مو ټپیان او دومره مو اسیران کړل. یوه ورځ دې ادارې د انگلستان د ملکې د زېږېدو د کالیزې په ویاړ هغې ته د مبارکۍ پیغام لېږلی و، په پیغام کې د هغې روغتیا او د عمر د اوږدوالي غوښتنه شوې وه، خو همدا ورځ په کابل کې یوه غمگړې ورځ وه، تر شلو پورې کسان مړه او ټپیان وو، د فکر خاوندانو به ویل: ((افرین په دې اداره)) (!) چې دلته د ورځې په لسگونو وژني او هلته د یو شخص د روغتیا او د عمر د اوږدوالي لپاره پیغامونه لېږي. دې ته ورته خبرونه نور هم زیات خپاره شوي دي.

د ۲۹/۸/۱۳۷۴ نېټه دې ادارې د مصر جمهور رئیس حسن مبارک ته په اسلام اباد کې د مصر سفارت ته د ایښودل شوي بم له امله د خواشینۍ او ډاډگېرني پیغام لېږلی و. په پیغام کې ادارې د نوموړې پېښې له کبله د افسوس او خواشینۍ اسويلي ښکاره کړي وو، پر همدې ورځ په کابل ښار کې د جگړې له امله ۱۰ تنه مړه او ۱۲ تنه زخمیان شوي وو، خو ادارې د هغوی پر حال یوه اوښکه هم تویه نه کړه. بله ورځ یې بیا په

سعودي عربستان کې د امريکا پوځي اډې کې د چاودلي بم له امله د سعودي حکومت ته د خواشيني او ډاډگېرني پيغام ورلېږلی و، پردې ورځ هم په کابل کې ۸ تنه هنرمندان او د طلوع کورس ۱۲ تنه شاگردان وژل شوي وو، ددې پيغامونو له کثرت څخه د ادارې يو مقصد دا دی چې په خبرونو کې د ادارې نوم ياد شي، نور څو نه دوی پر هېواد حاکميت لري، چې دوی د هېواد بېلابېلو سيمو ته لار شي او له بېلابېلو قومونو سره وگوري او يا کومې ابادۍ، ودانۍ او يا هم د کوم علمي کار ډبره کېږدي، هغه سيمې چې د نوموړې ادارې تر کنترول لاندې دي، په هغو کې هم د خیر کوم کار نه ترسره کېږي، چې د ادارې مشران په پرانيستو کې برخه واخلي او نوم يې ياد شي، نو دوی ته يوازې همدا پيغامونه پاتې دي او بس. په پيغامونو کې د يادونې وړ بل ټکی دادی چې داسې منظم شوي، چې هره شپه بايد يو پيغام وي مثلاً د اسد د ۲۸ نېټې په باب له يو هېواد څخه يو پيغام رالېږل شوی و، څرنگه چې د پيغامونو لېږل او رالېږل زيات وو او هره شپه بايد د نامه لپاره يو پيغام نشر شوی وای، نو دا پيغام يې د سنبلې مياشتې په پای کې نشر کړ، چې يوه مياشت د هغې ورځې له مناسبت څخه تېره شوې وه. له ايران، هند، چين، سوريې، البانيا، امريکا، ترکيې، اذربايجان، ارمنستان، سعودي، قطر او ځينو نورو مشهورو هېوادونو نه پرته ځينو نورو داسې هېوادونو ته هم پيغامونه لېږل شوي، چې هغه گړد سره له

افغانستان سره نه پخوا او نه هم اوس ډیپلوماتیکي اړیکي لري. د اکثر و پیغامونو متن کت مت یو شان وي، داسې فکر کېږي چې پیغامونه مخکې تر مخکې تیار لیکل شوي، یوازې د هغه هېواد او جمهور رئیس د نوم لیکل ورته په کار دي. یوه بله اساسي موخه چې د کابل اداره یې له دې ډول پیغامونو څخه لري، هغه داده، چې دوی فکر کوي ځانته به مشروعیت او بین المللي ملاتړ ترلاسه کړي او بیا به خلکو ته ووايي هغه دی ټول ملکونه مور په رسمیت پېژني، خو په دې خبره دي چې ولس اوس پر ټولو خبرو پوره پوهېږي.

د جدي د ۲ نېټې غميزه او د هغې مرکزي کرکتر

دا لیکنه د وفا جریډې د څلورم کال په ۴۷-۴۸ گڼه کې چې د ۱۳۷۴ل کال د جدي له ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د (ا.نیازی) په مستعار نامه خپره شوې ده.

هره ټولنه او ولس ځانته د ویارونو، پرتمونو، نېکمرغیو، بدمرغیو، غمیزو او کړاوونو شپې ورځې لري. دا پېښې او یادونه د ولس په ذهن کې انځور شوي وي او له یوه نسل څخه بل ته انتقالېږي. څرگنده خبره ده چې پېښې په خپل سر نه رامنځته کېږي، اشخاص او د ژوند نور پېچلي شرایط د پېښو د رامنځته کېدو سبب ګرځي او د پېښو په لړۍ کې نور اشخاص روزل کېږي. هغه اشخاص چې د ذهني، فکري، اخلاقي، اجتماعي او نورو نېټو له پلوه کمزوري وي او لویو کارونو ته لاس اچوي، نو نتیجه یې ډېره کرغېړنه او بدمرغه راوځي. دا ډول اشخاص د منفي کرکټرونو په توګه د ولس په ذهن کې ځای نیسي او ولس ته د وراړول شوي درد او زیان له کبله د هغو د سختې کرکې سبب ګرځي. زموږ د هېواد د معاصر تاریخ تر ټولو بدمرغه ورځ د ۱۳۵۸ لمریز کال د مرغومي شپږمه نېټه ده. ددې غمیزې مرکزي کرکټر بیرک

کارمل دی، چې پر نوموړې نېټه د شوروي اتحاد د سرو لښکرو په زور د کابل پر تخت کېنول شو.

((بیرک کارمل د جنرال محمد حسین خان زوی د بگرامیو د کمریو اوسېدونکی و، د بیرک کارمل د نیکه محمد هاشم پلرونه له کشمیر نه کابل ته راغلي دي. د بهرنیو چارو د پخواني وزیر عبدالوکیل نیکه، د نوموړي پلار (محمد حسین) حربي ښوونځي کې شامل او وروسته یې خپله لور هم ورته ورکړه)). بیرک کارمل د کابل پوهنتون د حقوقو له پوهنځي څخه فارغ شوی او بیا یې د پلان په وزارت او ځینو نورو دولتي ارګانونو کې کار کړی دی. نوموړی د ۱۹۶۵-۱۳۴۳ کال د (خلکو دموکراتیک ګوند) د لومړي کنگرې له غړو څخه و. وروسته یې د (پرچم) په نامه یوه بېله سیاسي ډله جوړه کړه. ده د خپل سیاست د پیل له کلونو څخه د شوروي اتحاد له سفارت سره لار درلوده، په همدې وجه خوروسانو تر بل هر چا پرده زیات باور درلود. دی د شوروي سفارت کار کوونکو ته دومره نږدې و، چې د هغوی په ډېرو خصوصي غونډو او مېلمستیاوو کې هم د ګډون بلنه ورکول کېدله.

د ((پلوشې)) جريدې د ۱۳۷۴ ال کال ۳ ګڼه د سردار محمد داود خان د وخت د کابینې د یوه غړي له خولې لیکي: ((موږ په کابل کې د شوروي سفارت له خوا رسماً د ځینو خبرو لپاره نوموړي سفارت ته بلل شوي وو، کله چې سفارت ته وردننه شو، نو د سفارت کار کوونکو موږ ته هرکلی ووايه، د هرکلي

ويونکو په ډله کې دی (کارمل) هم، لکه د سفارت د يو غړي په توگه ولاړو)).

((جگړن ولاديمير کوزيچ کين چې په ايران کې د افغانستان په ارتباط د کي. جي. بي مامورو، د ۱۹۷۲ کال د نومبر پر ۱۱ نېټه له بي بي سي سره د يوې مرکې په ترڅ کې دی د کي. جي. بي يو لور رتبه مامور وباله)). د همدغو روابطو نتيجه وه چې دی په چکوسلواکيا کې د افغانستان له سفارت څخه په مخفي ډول مسکو ته بوتلل شو.

((د کي. جي. بي د جاسوسي ضد مشر تورن جنرال لوکين وايي: کي. جي. بي کولای شول، چې د ټولنو او افرادو په خصوصي او عمومي تاريخ کې بدلون راولي او د کمانډو داسې افراد يې په واک کې وو، چې د شوروي تر پولو د باندې هم په هر ډول تهاجمي او تروريستي عملياتو لاس پورې کړي، چې له همدې قطعې نه يوه ډله چې په مستعار نامه (زينت) يادېدل، د سفارت د ساتنې په پلمه کابل ته ولېږل شوه او د جنرال ويکتور پاپوتين قوماندې ته ورکړل شوه.

نوموړی وايي: ((د مرغومي پر پنځمه نېټه د کي. جي. بي له مشرانډروپوف سره ناست و، چې له کابل نه د کي. جي. بي نماينده د امين د وژلو او د عملياتو د برياليتوب خبر ورکړ، اندروپوف احساساتي و او ويې ويل چې کارمل ژر پيدا او د بيانيې متن ورته جوړ کړئ!!)).

بیا ((له تاشکند راډیو نه د حفیظ الله امین د وژنې اعلان له یو اشنا ستوني نه راووت او دا اعلان د مفصلې وینا په ترڅ کې د هغه له خوا د تاشکند د راډیو په څپو کې څو ځلې تکرار شو، چې وروسته یې خپلې غلطۍ ته پام شو، کابل راډیو یې قطع او خپله خپرونه یې د کابل راډیو په نامه کړله.

کله چې دی د امین له مرگ نه پوره ډاډه شو، نو د کي جي بي له مېلمستون نه له خپلو تېنېتېدلو ملگرو سره بېرته کابل ته راوستل شو او پر تخت کېنول شو.

برژنیف او روسي مشرانو د یو تلگرام په ترڅ کې ده ته د بریالیتوب مبارکي ورکړه.))

کله چې دی د کابل پر تخت کېنول شو، بیا نو ده په زغرده د شوروي اتحاد پر دوستۍ او اړیکو ویاړ کاوه، ان دا چې د یوه محفل په ترڅ کې یې د گرمو احساساتو په وجه خپل هر څه په ډاگه کړل.

نوموړی د روسپالني په مینه کې دومره ډوب و چې ان د خپل زوی نوم یې (واستوک) ایښی و او د شوروي اتحاد دوستي یې تلپاتې او خلل نه منونکې بلله.

سره له دې چې ده د جدي د ۲ نېټې پېښه د انقلاب نوی بشپړتيايي پړاو باله، خو د دې پړاو په بري کې یې د شوروي له رول څخه په خپله پرده او چته کړه. دی وايي: ((هر گاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد شوروي سوسیالیستی نمیبود، انقلاب پیروزمند شوروارد مرحلهء نوین خود

نمیگشت و امروز نه تنها در افغانستان، بلکه در منطقه یک
فاجعهء عظیم تاریخ رخ میداد)). (کابل کالنی، ۱۵مخ، ۵۸-
۵۹ کال گنیه).

نوموړي د گران هېواد د ویاړونو، پرتمونو او رزمونو د
ماضي پانې نه وې لوستې او د هېواد ژوند او بقایې په ((ستر
شوروي اتحاد)) پورې تړله. په سلگونو ځله به یې په رسمي او
خصوصي غونډو کې دا خبرې تکرارولې: ((که د شوروي
اتحاد د محدودو قواوو شته والی نه وای نن به زموږ هېواد د
امپریالیزم خولې ته لوېدی وای)). (کابل کالنی، ۵۸-۵۹ کال
گنیه، ۱۱۷مخ)

((در حالی که استقلال ملی کشور ما را خطر جدی ناشی از
تجاوزات امپریالیستی تهدید میکرد یکبار دیگر دوست
بزرگ و ازموده مردم افغانستان، اتحاد شوروی در کنار ما
قرار گرفت)). (کالنی، ۱۸۹مخ)

ده د خپل هېواد عظمت، غیرت او همت ته نه کتل، یوازې
جغرافیایي حدود، د نفوسو د شمېر څرنګوالی او ځینو مادي
وسایطو یې د ذهن سترګې ورپټې کړې وې، ځکه یې نو پخپلو
خبرو کې خپل هېواد ډېر کوچنی او خپل دوست هېواد (!) یې
ډېر لوی معرفي کاوه. ((کمک بلاعوض خلقهای شوروی به
مردم افغانستان نمونهء برجسته است در مناسبات بین المللی
که از روابط حسنه یک کشور بزرگ و کبیر بایک دولت
کوچک...)).

ده زیات زیار ایسته چې د ژوند په ټولو چارو کې د شوروي اتحاد له تجربو او کړنو نه گټه پورته کړي، که د افغاني ټولني له ژوند چارو سره سمون خوري او که نه؟ دا نو بېله خبره ده، د ده هڅه دا وه چې د دوو بېلابېلو ټولنو ژوند هماهنگ وښيي او په اصطلاح د شوروي اتحاد له تجربو څخه گټه پورته کړي، نو ځکه به یې په زیاتو غونډو کې د شوروي پر تجربو ټینګار کاوه. د ښځو یوې غونډې ته د خبرو په ترڅ کې ددې تجربو یادونه او د ځوانانو یوې غونډې ته ددې تجربو د یادونې ترڅنګ د شوروي ځوانانو د کمسمول له سازمان څخه مننه څرګندوي: ((بشریت مترقی تجارب ارزښمند در ارتباط با جنبش زنان اندوخته است، در زمینه بیش از همه تجربه تاریخی کشورهای سوسیالیستی و در درجه اول اتحاد شوروی ارزش والا و بزرگی دارد)).

((اجازه را کړئ چې د هېواد د ځوانانو د دغې سترې غونډې او پیوستون په کار کې د زړه له کومې د ښو او لویو بریالیتوبونو هیله وکړم او یو ځل بیا د سوسیالستي هېوادونو او د نړۍ د نورو هېوادونو د ځوانانو د بین المللي سازمانونو په سر کې د شوروي اتحاد د لینني کمسمول سازمان مخکښو استازیو ته خپلې مننې څرګندې کړم)). (کالنی، ۲۱۲ مخ). ده به تل د خپلو خبرو په ترڅ کې پر څو خبرو باندې ډېر ټینګار کاوه: ((د افغان شوروي دوستي)) او ((د انقلاب نوی پړاو)). ده په دې یادونو کې د افراط تروروستی

بریده ځان رسولای و. ((اگر مرحله نوین انقلاب صورت
نمیگرفت، اکنون افغانستان در نقشه سیاسی جهان وجود
نمیداشت)). (کالنی، ۲۸۳ مخ) ((دور نمای دوستی افغان و
شوروی خلل ناپذیر و خدشه ناپذیر است و از یک پیروزی به
پیروزی دیگر موج به موج به طرف تکامل و استحکام خود
پیش میرود)). (کالنی، ۳۱۲ مخ)

دی د جدي تر ۲ نېټې وروسته شوروي ته د خپل سفر اهمیت
داسې څرگندوي: ((د ثور انقلاب د نوي پړاو تر بريالیتوب
وروسته په بين المللي لحاظ زموږ لپاره ستره سياسي پېښه
هماغه شوروي اتحاد ته زموږ د گوندي او دولتي لورې رهبري
د هئیت سفر او په مسکو کې د افغانستان او شوروي اتحاد د
خبرو بريالي سرته رسول وو، د دغو خبر اهمیت د اوسني
شېبې د خبرو له چوکاټ څخه ډېر لوړ دی او ځينو برخو کې د
دوه اړخيزو اړیکو له چوکاټ څخه هم لوړ ځي)). (کالنی،
۲۷۸ مخ).

که په پورته عبارت کې د ((چوکاټ)) کلمې ته ځیر شو، نو
ډېرې سپورې ماناوې ځنې راځي، په عادي ورځني محاوره
کې هم له (چوکاټه وتل) په منفي مانا کارول کېږي، خو ده د
کلمو پرځای کارونې ته هم پام نه دی اړولای، هغه ((دوستي))
چې له چوکاټه ووځي، نو طبيعي ده چې نور څه ترې راولاړېږي.
بله خبره چې ده د هغو په باب بېلابېل متضاد نظرونه څرگند
کړي، هغه د شورويانو د راتگ مساله وه، سره له دې چې موږ

پورته یادونه و کره. ده ویلی: ((هرگاه کمکهای بی شایبه و برادرانه اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی نمیبود انقلاب پیروزمند شور وارد مرحله نوین خود نمیگشت)). (کالنی، ۱۵مخ). خوبیا به یې هم کله کله داد افغانستان- شوروی د ۱۹۷۸ کال د دسمبر د ۵ او د ۱۳۵۷ کال د قوس د ۱۴ نېټې د تړون پر اساس چې ده په قول د دواړو هېوادونو د حکومتونو ترمنځ شوی و، راغلي، کله به یې ویل چې د ملګرو ملتونو د منشور د (۵۱) مادې پر اساس راغلي، خو کله چې به د هېواد په دننه کې انتقادونه او فشارونه پرې تر حده زیات شول، نو بیا به یې ویل چې دا خو ((امین راوستي))، دا خبرې به ده هغه وخت کولې، چې نور نو د روسانو او پر خپل بري ورته شک پیدا شوی و. د خپل قدرت پر لومړي کال خو یې ځان د شوروی اتحاد یو وجود باله دا ویاړ (!) یې چاته نه ورکاوه او همدا به یې ویل: ((در این دوستی و در این روابط میتوانیم بگویم که هیچ قدرت در جهان اعم از ارتجاع سیاه، امپریالیزم جهانی، شوونیسم چین و دیگر نیروهای طاغوتی هرگز نمیتوانند کوچکترین خدشه وارد سازند)). (کالنی، ۴۳۳مخ) ((زنده باد دوستی خلل ناپذیر جمهوری دموکراتیک افغانستان و اتحاد شوروی دوست و برادر جاودان و همیشه گی ما!)). (کالنی، ۴۵۲مخ)

د اسوشیتد پرس خبریال له ده څخه پوښتنه وکړ: ((قسمی که جلالتمآب شما فرمودید و قبلاً گفتید که امین ایجننت

امپرياليزم امريکا بود پس او چرا قشون شوروی را در افغانستان دعوت کرد؟).

جواب: ((حفيظ الله امين ايځنت امپرياليزم امريکا از اتحاد شوروی طلب کمک قطعات محدود نکرده بود، بلکه اين کمک به اراده و تصويب نزديک به اتفاق ارای شورای انقلابی جمهوری دموکراتیک افغانستان صورت گرفته است)). (کالنی ۳۲۵ مخ)

دلته که له انقلابي شوروی څخه مقصد د نورمحمد تره کی ((انقلابی شوروی)) وي، نو د هغه پر ژوند خوروسان رانغلل، نو د هغه تر مرگه وروسته روسانو د هغه تړون عملي کاوه؟ او که د امين د وخت انقلابی شوروی څخه يې مقصد وي، نو هغه خودی خپله ردوي چې امين نه دي راغونبستي. بله عجيبه خبره خوداده چې راغونبستي هغودي (!) خو قدرت ته يې دی ورساوه!؟

کابل: رنځونه، مرگونه او کړاوونه

دا لیکنه له پېښوره د خپرېدونکې وفا جریدې د پنځم کال په ۷-۸
گڼه کې چې د ۱۳۷۴ کال د کب ۱۰ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په
مستعار نامه خپره شوې ده. دا لیکنه په کابل کې د همغه مهال د حالاتو
تصویر کاري.

په کابل کې د ژوند د سختوالي، تنگوالي او نورو کړاوونو
په وجه خلک له ډېرو ستونزو سره مخ دي. دې ستونزو خلک
ډول ډول کارو ته مجبور کړي دي، د چا کوکې پورته شوې، د
چا فریادونه، چا چور وکړ، څوک چور شول، څوک مړه شول او
چا د مړو په شتمنیو د ژوند د هوساینې چارې برابرې کړې.
ژوند د افراط او تفریط له څپو سره یوځای شو، اوس نو په ښار
کې هره ورځ یوه نه خو داسې رنگینې متضادې، خندوونکې
او ژړوونکې پېښې پېښېږي، چې د انسان عواطف دردوي او
خوځوي.

خوموده دمخه د کابل د موسی کلا یوه مسجد ته یو څوک د
شپې ورننوتی و، د مسجد غالی او نور فرشونه یې وړي وو.
سهار چې لمونځ کوونکي مسجد ته دننه شول، گوري چې
مسجد کې فرشونه نه شته، کله چې لږنایي شوه او د مسجد

دروازې ته يې پام شو، نو په يوه کاغذ کې په روښانه ډول لیکل شوي وو:

((زه ډېر مجبور وم، نو ځکه مې د مسجد سامان او فرشونه يوړل، هر کله چې زما مجبوریت رفع شو، نو مسجد ته به دا شيان بيا واخلم او رابه يې وړم. په احترام)).

د روان کال د مرغومي پر مياشت په کابل کې قحطي او قيمتي د يو شمېر کورنيو د ژوند د ورځينيو چارو د خړوبولو تناوبونه دومره سست کړي وو، چې نور نو د ټينګولو نه وو، ان دا چې ځينې کورنۍ د خپلو ماشومانو په ساتنه پکو شوې دي. د خير خانې مېنې يوه جامع مسجد ته يو سړي خپل دوه تنه ماشومان راوستل او په مسجد کې پر ناستو لمونځ کوونکو يې غږ وکړ: ((هر څوک چې دا ماشومان ساتلای شي، د ټول عمر لپاره دې ځان سره بوځي)). دې ته ورته پېښې د کابل په نورو جوماتونو کې هم شوې دي.

په همدې ساړه ژمي کې نه يوازې په مسجدونو، بلکې په نورو عامه ټولنو او بازارونو کې هم د ماشومانو د سپارلو خبرې شوې دي. د روان کال د دلوي مياشتې په لومړيو وختونو کې، د کابل د پښتني تجارتي بانک مخې ته، يو سړي خپل ماشومان ترلاسه نيولي وو او په زوره زوره يې چيغې وهلې: ((او خلکو راشئ! دا ماشومان ځان سره بوځئ! زه نور ددې توان نه لرم، چې دوی ته ډوډۍ ورکړم، په تن يې پټ او په نس يې ماړه کړم، دا مري، زه د دوی قتل په خپله غاړه نه شم

اخيستی، خوک چې ددې توان لري، دا دې بوځي! که نه نو دا خو مري، بيا به نو قتل د دوی پر غاړه وي، ما خو خپله غاړه خلاصه کړه، نوره مو خپله خونبه)).

د قحطۍ او قيمتمۍ مرگ او درد تر څنگه يخنۍ هم پر ښار خپله خوله لگولې ده. د سون مواد په ډېره لوړه بيه خرڅېږي. په همدې وجه خلک مجبور دي، د سون له هغو موادو څخه هم گټه پورته کړي، چې له څارويو څخه لاسته راځي، د کابل ښار يو تن تحصيل کړی ښاري، ددې موادو د لاسته راوړلو داستان داسې بيان کړ: ((خو موده دمخه په دې لټه کې وم، چې د سون نسبتاً ارزانه مواد لاسته راوړم، چا راته پته راکړه، چې د ښار په څنډو کې له شپنو سره د گډيو، مېښو او وريو پچې پيدا کېږي، تيارې يې په بوجيو کې اچولي او د بوجيو په توگه يې خرڅوي، سره له دې چې د سون دا مواد هم ارزانه نه وو او د چا خبره د کشمشو په بيه خرڅېدل، خو مجبوريت و، واميځيستل، ټولې څلور بوجۍ شوې، ښار ته را روانې يوې لارې موټر کې مې دا بوجۍ واچولې او زه پرې له پاسه کېناستم، خو دقيقې لانه وې تېرې شوې، چې موټر ودرېد او يو ټوپکوال رادمخه شو، سر له واره يې پوښتنه وکړه، دا څه شې دي؟ او د چا دي؟ ما نو په ډېر جرئت وويل: دا خود وريو پچې دي، کور ته يې وړم سېزو يې. نوماته رابړگ شو، هله راشه ددې محصول راکړه، ما ويل پچې! دي پچې د پچو مې محصول ليدلی نه دی، سړی ډېر په قهر شو او راته يې وويل: ډېرې

خبرې مه كوه ژر شه هله د بوجې په سرزر افغانۍ راكړه، ما چې فریاد كاوه سپرې راته نور هم بدو رگی كېده، نو په پای كې مجبور شوم څلور زره افغانۍ مې وركړې او كور ته راغلم.))
په كابل ښار كې د نورو بدمرغيو ترڅنگ غلا، اختناق، وژنې او نورې ناروا چارې هم خپل شتون وخت پر وخت ثابتوي، څو موده دمخه يو وسله وال گروپ د خیر خانې مېنې يو كور ته داخل شو، دوی غوښتل چې پر رڼا ورځ ددې كور يوه پېغله وټنستوي، سره له دې چې په دې كور كې پردې وخت د كور مشر او كوم بل نارینه نه و، يو ميل وسله، همدا پېغله او تقريباً يو دولس كلن كوچنی موجود وو، كوچنی او پېغله چې د وسله والو كسانو په نيت پوه شول، نو كوچني وسلې ته لاس كړ، ددې وسله والو كسانو قوماندان يې مړ او څو نور يې تپيان كړل او پاتې نور وټنستېدل. دا ډول پېښې نه يوازې په كابل كې دي، بلكې د هېواد په گوټ گوټ كې دي ته ورته پېښې هم ترسره شوي او ترسره كېږي.
د كابل ترڅنگ په ولاياتو كې هم د غلاوو، تالوو او بدمرغيو بازار تود دی، د مثال په ډول:

د لغمان ولايت د الينگار ولسوالۍ د (سيد كلا) نومي كلي كې د شپې د سپكې وسلې پرله پسې ډزې وشوې او بيا وروسته پته ولگېده چې: ((په نوموړي كلي كې يوه كور ته چې يو غړی يې ايران ته د مزدورۍ لپاره تلی و، څه پيسې رالېږلې وې، وايي چې غله له دې رازه خبر وو، نو د شپې درې تنه له

وسلو سره دې کور ته ور واوښتل، د کور مېرمن پرې وینښه شوه، غله د پیسو غوښتنه کوله، دې غیرتې مور هغه له اوږدو وېښتانو ونيوه، وسله یې ترې واخیسته او راچپه یې کړ، غله سمدلاسه خپل بل ملگری ته چغه کړه! هله وله یې چې مړیې کړم او نه مې خوشې کوي، هغه چې کله ډزو کړ، نو خپل ملگری یې په پښه وویشت، غله چغه کړه: زه دې وویستم بنځه پاتې ده، بنځې لکه زمري غوندي غل کلک له وېښتو نیولی و او کشاوه یې، دې بل غله بیا ماشې ته گوته وروړه، ماشینگنه یې ضربه کړه او د بنځې له زړه او گوگله گولی ووتې. بنځې خپل روح خدای (ج) ته و سپاره او په ابدې خوب ویده شوه. غلو د شهیدې له منگولو څخه د غله وېښته خلاص کړل او خپل ټپي یې پر شا واچوه، پکول، خپلی او کلاشینکوف ورڅخه پاتې شول او خپله وټنښتېدل، غلو لا خپل ملگری تر یوه ځایه نه ورسولی چې ساه یې وخته، کله چې د لغمان چارواکي خبر شول، نو د غلو اقارب یې ونيول، د غله مړی ډېر ځنډ په لغمان ښار کې د عامو خلکو مخې ته پروت و او ټولو پرې لعنت وایه، د یوه کلي خلک هم حاضر نه شول چې په خپله هدیره کې د هغه مړی پرېږدي. داسې اوازي هم وې چې د غله مړی بیا په پټه په یوه باغچه کې ښخ کړای شوی و، خو کله چې خلک خبر شوي وو، د شپې څوک ور اوښتی و او قبر یې ورته لوڅ کړی و. د لغمان چارواکو هڅه کوله چې دده نور ملگری ونیسي او په عام محضر کې یې په سزا ورسوي، ځینې گونگوسی وې، چا

وي چې غله يې نيولي دي، نن او سبا به ورته سزا ورکړ شي،
چا وي چې تبديلې دي، خو تراوسه پرېکونې خبره نه ده
شوي.

کابل بیا په وینو ولمبل

دا لیکنه هم له پېښور څخه خپرېدونکې وفا جريدې د پنځم کال په ۲۵-۲۲ گڼه کې چې د ۱۳۷۵ کال د چنگاښ له ۲۵ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په مستعار نامه خپره کړې ده.

نن یو ځل بیا سېزل شوي او لمبه شوي کابل د خپلو بچیانو (سلو) جنازو ته اوږه ورکړه. دا لومړی ځل نه دی چې له دې ښار نه دومره جنازې پورته کېږي، دا څلورم کال دی چې هره ورځ د دې ښار د سیاسي سوداګرو ترمنځ د سرونو سودا کېږي، هره ورځ پر دې ښار د مرګونو سپلی ګرځي او هره ورځ د غمونو یوه نوې ټکه راغورځېږي.

د کابل ښاریان هغه قربانیان دي، چې هم په جوړه کې زیان مومي او هم په جګړه کې یو لیکوال د یوه څاروي (پسه) له خولې لیکلي وو: ((زه نن ډېر خفه یم))، چا ورته وویل چې ولې؟ او په څه دومره پرېشانه یې؟. پسه په ځواب کې ورته وویل: ((خبر به یې چې نن زموږ د کلي د دوو لویو خانانو د پخلاينې ورځ ده. دا هغه خانان دي چې کلونه کلونه یو د بل وینو ته تېري ناست وو او یو د بل ډېر کسان یې وژلي دي. موږ ته پکې هم ډېر زیات زیان رارسېدلی و. خونن نه پوهېږم د کوم مجبوریت له

مخې سره پخلا شول او يو بل ته يې د دوستۍ لاسونه ورکړل،
نو ته ولې د دوی پر دې دوستۍ خفه يې؟ پسه پر خپلو شونډو
يوه مړاوې او مرگنۍ خندا تېره کړه، څنگه به خفه نه يم؛ ددې
خانانو پخلاينه نن د ډېرو شاندارو مراسمو په ترڅ کې ترسره
کېږي، هلته به يو خان بل ته د دوستۍ لاس ورکوي او يو بل به
غېږ کې نيسي، کله چې دوی سره لاسونه ورکړل، نو دغه مهال
ما د دوی په پښو کې حلالوي چې وينه تويه شي او نوره دښمني
پای ته ورسېږي.))

کابل ښاريان چې د څه کم دوو لسيزو او په تېره بيا د تېرو
څلورو کلونو د رنځورونکي ژوند درانه پېټې پر ملا کړوپ
کړي دي. دا پېښه په بېوسه نظر څارله، څو ورځې دمخه د خلکو
په ذهنونو کې د کومې غميزې څرکونه لگېدل، زه هم ددې
پېښې يو ليدونکی او شاهد يم. د کابل پوهنتون د ادبياتو
پوهنځي په يوه ټولگي کې پر تدريس بوخت وم، د درسي
ساعت ترپای وروسته محصلينو وويل: چې موږ سبا نه راځو!
ما وې ولې؟ موږ ته کورنۍ اجازه نه راکوي ځکه چې د
توغنديو د لگېدو احتمال حتمي دی. کله چې د چهارشنبې ورځ
پوهنتون ته لاړم، نو پوهنتون له محصلينو تش و، ډېر لږ شمېر
محصلين راغلي وو. زه له پوهنتونه ښار ته د عامه کتابتون پر
لور رهي شوم. سره له دې چې د توغنديو د لگېدو امکان راته
حتمي برېښېده، خو د يو ضروري راسپارل شوي څېړنيز کار
لپاره مې هلته تگ ضرور وگاڼه. د سهار ۹ بجې وې، د

اطلاعاتو او کلتور وزارت ته ورځپرمه د بیهقي کتاب پلورلو
غرفې ته چې ورسېدم، نو د دریو توغندیو لومړنی اواز مې
ترغور شو، لږ تم شوم، بیا یې په نسبتاً لرې سیمو کې د لگېدو
غږ راغی، بېرته راوگرځېدم، کله چې د پوهنتون تمځي ته
راورسېدم، نو د نورو توغندیو د (ډم، ډم، ډم) غږ راغی، خلکو
اخوا د پخوا لکه د مرغیو د بچیانو په څېر مندې وهلې، داسې
لکه پر چنچنو او یا هم د سیسیو پر بچیو چې بانه پرېوزي، ټول
غلي غلي په دکانو او اخوا د پخوا ځایونو کې ننوتل. هر څوک
(انسان) چې د کابل د خلکو دا حال وويني، نو له سترگو څه چې
له ذهن او زړه نه به یې هم ورته ویني او اوبنکې وڅاڅي.

یو سرویس موټر په ډېرې وارخطایۍ په همدې تمځي کې
و درېده، په موټر کې پورته شوم او د پوهنتون پر لور رهي شوم،
په لاره کې د توپونو د نورو پرله پسې ډزو غږونه راتلل او د اجل
نیولو تر روحه یې ځان رساوه. کله چې پوهنتون ته ورسېدم، نو
نیم ساعت وروسته یو چا دا خبر راوړ، چې د پوهنتون په تمځي
(پل باغ عمومي) کې د دوو ټکسي موټرو ترمنځ توغندی
ولگېده او دواړه له سورلی ډکو ټکسيانو او واخیست او ټول
پکې ایره شول. یوه بجه شوه، له پوهنتون څخه د عملیې په موټر
کې د کور (کارگرې قصبې) پر لور رهي شوم. کله چې موټر د
خیرخاني مېنې پنځه سوه کورنۍ څلور لارې ته ورسېده، نو یو
زیات شمېر نتلي، سپېره او رنگ الوتلي خلک موټر ته
راوختل، یو سپین ږيري سمدلاسه په توبو او سپکو پیل وکړ،
چا لا پوښتنه هم نه وه کړې، چې ده د بنار د مرگ ژوبلې داستان

پیل کر، سره له دې چې عمر یې خوړلی و، خو همدا یې ویل (من
امروز تولد شدم امروز تولد شدم) زما ترشا څوکی کې یو بل
رنگ الوتې ځوان هم دا فریاد کاوه، هغه د سرحدونو چارو
وزارت کارکوونکی و، په بنده بنده ژبه یې وویل: په خپلو
سترگو مې ولید چې زموږ د وزارت د یو مدیر سرد هغه له تنې
غوڅ شو، هغه په مینوبوس موټر کې ناست و، چې د توغندي
یوه گرمه او سره پارچه یې پر ستونې ولگېده او سربې ورتله
تنې څخه جلا کړ. په موټر کې خلکو دې ناستو حاکمانو ته
دومره بد ورد ویل چې په لیکلې بڼه یې قلم او کاغذ له دود سره
سم نه شي زغملای.

کله چې له موټر نه کښته شوم، نو د وزیر اکبر خان له روغتون
څخه یو تن راغی، وویل چې: نن یې دې روغتون ته زښت ډېر
تپیان او مړي راوړل، د چالاس نه و، د چا پښه، څوک پر یو ځای
لگېدلی، څوک پر بل ځای، د یوه پښه لاندې زنگېدله او په
چيغو چيغو یې ژړل ډاکټرانو یوه خوا او بله خوا منډې وهلې،
تپیان ډېر زیات وو، یو ډاکټر چې د دې ماشوم او نورو زیاتو
تپیانو حال ولید، نو پخپله پرې ضعف راغی او له نورو
ناروغانو سره یې ده ته هم سیروم چالان کړ.

د قدرت د انتقال مساله

دا لیکنه هم د وفا جريدې د پنځم کال په ۲۷-۲۸ گڼه کې چې د ۱۳۷۵ کال د زمري ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازي) په بدل نامه خپره شوي ده.

څلور کاله کېږي چې په کابل کې د قدرت (!) د انتقال پر سر ټول هېواد له ستونزمن، دردمن او رنځوونکي حالت سره مخامخ شوی دی. جنگونه و شول، مرگونه و شول، جرگې وشوې، مرکې وشوې، د سیسې او معاملې وشوې، له جلال اباده تر اسلام اباده، له کابله تر پېښوره، او ان تر لوړې کعبې شریفې پورې عهدونه و شول، قسمونه و خورل شول، سوگندونه یاد شول، پر قرآن لاسونه کېښودل شول، دا و شول او هغه و شول او... خو دا ټول یو په بل پسې په اوبو لاهو شول، د ملت هیلو، غوښتنو، اتلولیو او د ولس ټول پاتې مادي او معنوي شته د ایرو او خاورو پر څلو بدل کړای شول. له ظاهري پلوه دا ټول زیانونه د قدرت پر سر پر پاتې کېدو، د کابل د چارواکو ټینګار او د دوی د راپرځونې لپاره د دوی د مخالفینو د هڅو په پایله کې رامنځته شوي دي. په اساسي مانا خو په افغانستان کې حکومتي ځوک د ۱۳۷۱ لمریز کال د ثور پر میاشت د یوې د سیسې په نتیجه کې چې خپله

چارواکي يې هم ددې توطيې غړي وو، وپاشل شو او برخه برخه د جهادي تنظيمونو لاسته ورغی. د اوسنيو چارواکو برخه هم په دې وېش کې د ياد وړ وه او د دوی برخه په دې هم درنه شوه چې د دولت (!) نوم ورته ورکړ شو. دغه راز روسي چاپ افغاني بانکونو ته چې نور (تنظيمي حکومتونه) ترې بې برخې وو، روسانو دا (نعمت) (!) پر دوی ولور او ه.

چارواکي په دې نظر وو، چې له قانوني او ناقانوني لارې به د خپلو لاس لرلو وسلو او بې پشتوانې نوټونو په زور خپل مخالفين ژر له منځه يوسي، بيا نو که هر ډول اداره وي، د دوی مخالفين به نه وي او ((ولس به له يوه انجام شوي عمل سره مخ وي)) خو داسې ونه شول، د مخالفينو د مخالفت په نتيجه کې که پخواني مخالفين کمزوري او له دوی سره يې يوځای سياسي حيثيت ختم شو، نو نوي او تازه دم مخالفين پيدا شول او ان تردې پورې چې د چرې څوکه يې د چارواکو تر غاړې ورنږدې شوه، همدې فشارونو چارواکي په اصطلاح استعفی کولو ته جبراً متمایل کړل، دغه او هغه نېټه، دغه ورځ او هغه ورځ به يې د خپلې استعفی نېټې وټاکلې، خو هغه ورځ چې به رانږدې شوه، بيا به يې پرې وفا ونه کړه. په حقيقت کې خو خبره دا ده چې چارواکي نه استعفی کوي او نه دې ته حاضر دي او نه هم د استعفی کولو پوره وس لري، اوس راځو دې ته چې ايا چارواکي به دا خوندونه او دا خزاني بل چاته پرېږدي؟؟

د ویل دورانته امریکایی په قول: ((اپلاتون به ویل چې د وروسته پاتې ټولنو د ادارې لپاره اشرافي او دکتاتوري حکومتونه په کار دي)) له اشرافي اشخاصو څخه د اپلاتون مقصد دا و، چې د دوی زیاتې غریزې مخکې تر مخکې مرفوع شوې وي او دکتاتوري یې د یوې وسیلې په توګه د دې ډول ټولنو لپاره ځکه غوره ګڼله، چې وروسته پاتې ټولني له دکتاتوري پرته نه شي کنټرولېدی او زیاته دموکراسي کېدی شي هغو ته په انارشي بدله شي.

کله چې موږ د ځینو چارواکو فردي شخصیت ته ګورو، نو په هغه کې د یو سیاسي شخصیت ډېرې نیمګړتیاوې ترسترګو کېږي: یو دا چې دی له فکري او روحي پلوه دې حد ته نه دی رسېدلی، چې څوکی دې تر خپل شخصیت ټیټه وګڼي. اوس هم پر خپل شخصیت هر ډول داغونو ایښودلو ته تیار دی، خو مقصد چې دی پر دې کرسی پاتې شي، ځکه چې دا چارواکي د ټولني له یو ډېر ټیټه قشر څخه دي. نو هغه څوک چې د اقتصادي محرومیت د غسې ټکلي غریزه ولري ایا دا خزاني چې اوس دی پرې ناست دی، ملت ته پرېږدي؟ د کابل ښار خو لاڅه چې یوازې دوه سپین تعمیرونه او دا ډول د پیسو خزاني ورسره وي. هېڅکله به یې چاته پرې نږدي، نوم بدوالی او د شخصیت کوم سپکاوی چې د هغو د کړنو په نتیجه کې هغوی ته په برخه شوی، هغه باندې خو اوس د چا خبره سرهم نه ګروي ((اوبه چې په سرو او بنسټي څه یوه نیزه څه لس...)) له دې پرته

کوم څيز چې د چارواکو په فکر او شخصيت کې په عملي، ذهني او ضمني ډول ليدل کېږي او زموږ د ولس د گټو خلاف او د کرکې وړ دی، هغه د هېواد د اکثريت قوم پر وړاندې د کينې او تعصب درلودل دي.

کوم کسان چې د ځينو چارواکو پر شاوخوا راټول دي، هغوی ټول خپله گټه او ژوند په همدې جگړه کې وينې، ځکه چې اوس نه کوم قانون شته، نه کوم پارلمان، نه کومه پوښتنه او نه کومه ارزونه (ارزيابي). يو چارواکي په (د افغانستان بانک) کې يو ځانگړی حساب (۹۰۰۰) باب پرانيستی او دا د ده داسې باب دی، چې د پيسو د لگښت وجه يې څرگنده نه ده. داسې مياشت هم راغلې، چې يوازې له دې باب څخه يې له لس زره مليونو نه نيولې تر پنځه لس زره مليونو افغانستان پورې پيسې بېلابېلو اشخاصو ته ورکړي دي، نور حسابونه د پيسو خولا څه کوي، هلته بل چارواکي ځانته بله پاچاهي جوړه کړې ده. د پيسو اصلي ټولواک هغه دی. پيسې له مسکونه د باگرام هوايي ډگر ته راځي، څه چې يې زړه وي هغه هلته ستښوي او څه چې په کابل کې پکارېږي، هغه هلته لېږي. له دې پرته ځينې نور هم د پيسو د وېش صلاحيت لري. نو اوس که ځير شو په هېڅ يو ملک کې هېڅوک د پيسو د داسې وېش صلاحيت نه لري، نو ايا چارواکي له دې خزانو څخه څنگه پورته شي؟ هسې د خبرو او مذاکرو له لارې د خبرو سياسي حل يو انساني اصل دی او اکثره اشخاص هم ظاهراً په اخبارونو،

مرکو او خبرو کې د تفاهم او خبرو اترو له لارې د قضیې حل غواړي، ان چارواکي هم د سولې له لارې د خبرو فیصله کولو ویناوې کوي، خو په زړه کې خبره بله ده.

ځینې چارواکي او هم نور اشخاص په خپلو زړونو کې ښه پوهېږي، چې دا اشخاص هېڅکله له خپل دې او سني حالت نه لاس نه اخلي، خو بیا هم په متحد المال ډول او د سیاسي نزاکتونو (!) لپاره جگړه مار هم د سولې خبرې کوي او سوله دوست هم. که واقعیت او حقیقت ته پام وکړو، له سیاسي نزاکتونو څخه سیاسي واقعیتونو ته مخ راواړوو، نو و به وایو چې له دغو لارو چارواکي سقوط نه شي کولای؟ له هرې ممکنې لارې د بې پشتوانې روسي چاپ افغاني بانکونو بندول او یا له هغو څخه د ځینو چارواکو د لاسونو لنډول ددې ادارې د سقوط عوامل کېدلای شي.

بیرغمل شوی ولس

دالیکنه د وفا جریدې د پنځم کال په ۳۵-۳۶ ګڼه کې چې د ۱۳۷۵ کال د تلې له ۹ نېټې سره سمون خوري، د (نیازی) په مستعار نامه خیره شوی ده.

خه کم پنځه کاله کېږي، چې د کابل پر ښار باندي د بېلابېلو جگړه مارو ډلو او تنظیمونو بېلابېله او پراو په پراو تنظیم واکي تېره شوې او تېرېږي. په دې موده کې په ښار کې تقریباً ټوله ملي شتمني او د ښار د خلکو اکثره شخصي شتمني د جگړه مارو ډلو له خوا چور شوې او یا له منځه وړل شوې ده. په کابل ښار کې اکثره جگړې ((د کابل د دفاع)) (!) په نامه ترسره شوي. هرې ډلې باندي به چې د بلې ډلې له خوا توغندي وویشتل شول، نو هغوی به دا بله غاړه ملامته کړه، چې پر کابل یې توغندي ویشتلې. که څه هم د دوی د ((د ښار د دفاع)) (!) توغندي هم پر همدې کابل لگېدلې، خو دې غاړې به د ښار بله غاړه او سیمه چې دمقابل لوري په لاس کې وه، د کابل څه چې بېخي د افغانستان برخه نه ګڼله. د ساري په توګه د ۱۳۷۱ کال د ثور میاشتې پر ۴ یا ۵ ورځ د کابل له واکوالو څخه دوه تنه یو بل ته د مخابروي خبرو اترو په ترڅ کې اخطار ورکوي چې کابل ښار ته خپلې لښکرې راونه لېږي که نه دی به د کابل له ښار او خلکو څخه ((دفاع)) (!) وکړي. همدارنګه یو

بل حزب د خپل ځان دفاع، د کابل د غرب د خلکو دفاع گڼله او همدارنگه نورو بېلابېلو تنظیمونو ترخپل لاس لاندې سیمې د خلکو د سر و مال د ساتنې او دفاع په نامه تر خپل واک لاندې ساتلې، خو حقیقت دادی چې ددې ډلو د موجودیت او ((دفاع)) په وجه د کابل هره برخه ویجاړه او هر ډول شتمنی چور او وسپزل شوي. د خلکو سر و مال، عفت او عزت ته درانه زیانونه واوښتل. عجیبه خبره خودا وه چې د خلکو د کورونو د دفاع په نامه د هغو کورونه چور، د سراو مال د ساتنې په نامه د هغو سرونه غوڅ او مالونه چور او عفت یې لوټ شو، خود دفاع (!) هېڅ ډول پته ونه لگېده، خو که فرض کړو دا ((دفاع)) هېڅ نه وای، نو د کابل خلکو ته به څه زیان اوښتی وای؟ څرگنده خبره ده چې نه به څلوېښت زره ښاریان مړه شوي وای، نه به یو میلیون وگړي مهاجر شوي وای، نه به تقریباً اتیا زره کورونه او دوه زره لویې او وړې فابریکې او دستگاوي له منځه وړل شوي وای. عجیبه خبره خودا وه چې د کابل ښاریانو څخه دا حق هم اخیستل شوی و، چې دوی په ډاگه ویلي وای چې ستاسوله ((دفاع)) نه مننه، خو موږ پرېږدئ چې په همدې بېدفاعۍ کې ژوند وکړو. کله کله خو داسې هم پېښ شوي، یوازې هغه سیمې چې د چارواکو تر ولکې لاندې وې، د کابل د ښار په نامه یادېدلې. مثلاً که د تنظیمونوله خوا به د ښار پر منځنۍ او یا شمالي برخه توغندي وورول شول، نو د کابل له راډیو څخه نیولې بیا تر

نورو بهرنیو راډیوگانو پورې ټولو به پر کابل د توغندیو خبر خپور کړ، خو کله چې به د کابل چارواکو د کابل پر درېیمې کارتې، جمال مېنې، سید نور محمد شاه مېنې، رحمان مېنې، شاه شهید او ان پر زرو مکروریانو توغندي او د الوتکو بمونه وورول، نو بیا به په هغه تېر څرنګوالي سره دا خبر نه خپرېده. د کابل هغه برخه چې د چارواکو تر لاس لاندې وه، د هغو ویاند به ویلې چې: ((د کابل دفاع)) (!) زمور حق دی. هغوی کابل همغه سیمه ګڼله چې د دوی تر واک لاندې وه. دوی د کابل د جنوب، جنوب ختیځ او جنوب لویدیځ وړاندول د کابل دفاع ګڼله.

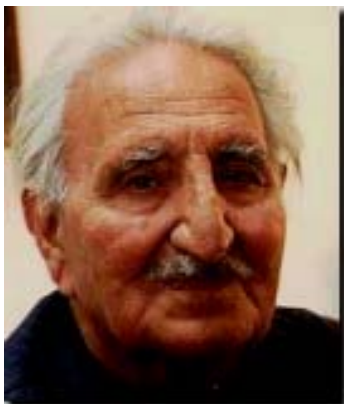
چارواکو یو ځل بیا د کابل ښار او د هغه ولس، د خپلې ساتنې او ځان پټونې وسیله وګرځوله. دوی د ښار د ګڼې مېشتو سیمو په منځ کې درندې او وژونکې وسلې ایښې او هره شپه د مخالفینو پر مورچلو ګولۍ وروي. کله چې هغوی هم د دوی په شان عمل ترسره کړي، نو دوی یو ځل بیا چينغې پورته کړي چې دا دی ښار یې وویشته او ولس یې تباه کړ، خو خپله یې چې د کابل ولس د یو عمل په څېر د خپلو توپونو او ټانکونو مخ ته ودرولی او تر شا یې پر خپل رقیب ډزې کوي. هغه خپل حق ګڼي. اوس د کابل ښار شاوخوا پر تې سیمې په ځانګړي ډول هغه سیمې چې هغه د مخالفینو لاس کې دي، هغه د دوی په نظر د افغانستان خاوره نه ګڼل کېږي او نه هلته افغانان اوسېږي، د هغو سیمو وړاندول او ویشتل دوی ته هېڅ دي.

اوس يو ځل بيا د کابل ښار او د هغو د اوسېدونکو کورونه د مورچلونو حيثيت لري، چې له دې ځايه د دې ښار چارواکي پر خپل دښمن ډزې کوي، خو هغوی پر دې ځای د ډزو کولو له کبله گناهکار دي. د کابل ښاريانو ته يو ځل بيا دا سوال پيدا کېږي، چې د دې ((دفاع)) (!) ازربست به څه وي، چې زموږ د کورونو له بامونو مو مورچې جوړې کړي او موږ ټول دې د خپل توپ مخې ته د يرغمليانو په شان ودرولي يو او ځان دې زموږ ترشا پټ کړی دی؟ مهرباني وکړه يا وړاندې لار شه او يا شاته لار شه! موږ له دې ((دفاع)) (!) څخه په نه دفاع خوښ يو.

غني، غني دي

دا ليکنه له کابله خپرېدونکې (هندارې) جريدې د ۱۳۷۵ کال د غويي پر ۱۲مه په خپله اتمه گڼه کې خپره کړې ده.

کله چې د پښتون ملت د سترې ژوند د تاريخ پانې را اړوو، نو وينو چې دې کړېدلې، دردېدلې، سوزېدلې، خو وياړمن ملت د څومره غميزو توپانونه زغملې او زغمي يې. څومره چې د طبيعت ناخوالې او کړاوونه زيات شوي، همغومره لوی څښتن تعالی دې ملت ته د تورې او قلم داسې ډالۍ بښلې، چې د هر يرغل او هر توپان پر وړاندې يې خپله شمله هسکه ساتلې ده.

که يو وخت د امير پولاد سوري زوی؛ امير کروړ جهان پهلوان په يوه تن له سلو جنگاورانو سره جنگېده او د غور پر غرونو به ((زه يم زمرې پر دې نړۍ له ما اتل نسته- پر هند و سند و پرتخار و پر کابل نسته- بل پر زابل نسته- له ما اتل نسته)) پر تمينه سندرې زمزمه کېده، غرچ و باميان، تخار و

هرات دده د تورې د خلا، پوهې او لوريېني تر سيوري لاندې
ژوند تېراوه او ان تر ((رومه)) پېژندوی و، نوبل وخت خوبيا
سلطان شهاب الدين غوري او شېرشاه سوري د پښتنو د
عظمت او پرتم بيرغ د نړۍ د ((سروزرو مرغۍ)) او ((خم))
(هندوستان) په زړه کې وړپاوه.

که يو مهال (هوتک بابا) پښتانه زلمي د مغولو د يرغل پر
وړاندې د خپل هېواد د پت ساتلو لپاره ننگ ته رابولي:

((پر سور غربل راته نن اور دی- وگړيه جوړ راته

پيغور دی

پر کلي کور باندي مغول راغی- هم پر غزني هم پر

کابل راغی

آه د مرغې غښتليو راسی- پر ننگ ولاړ د

پښتونخوا سسئ

توري تېرې غشي تر ملا سئ- پر کلي کور باندي

مغول راغی))

نوبل وخت خوبيا (روښان پير) هم د پرديو پر وړاندې د خپلې

پوهې، همت او غيرت رپي اوچت کړی دی.

که يو وخت (ايمل خان) او (دريا خان) له مغولو سره په تاترو

کې ډغرې وهلي او خان علين مکان (لوی خان خوشال خان

ختک) د لويې پښتونخوا په غرونو کې د خپلواکۍ د باز او

شاهین وزرې خورولې او په همدې هیله له یوه ځولۍ ارمانونو او هیلو سره د داسې غره په لمن کې ځان له ابدیت سره یوځای کوي، چې د مغولو د سوړو د اسونو گرد، دده پر قبر پرېنوزي، نوبل وخت یو بل لوی پښتون (میرویس نیکه) (ح) د پښتنو د برم شمله او چتوي، د گورگیانو د وحشت برجونه نړوي، تر اصفهانه د پښتنو د واک عظمت خوروي او بیا پخپله (شاه حسین صفوي) خپل تاج له افغان فاتح (شاه محمود هوتک) سره غوره بولي.

که یو وخت نادر افشار د پښتون اتل سیدال خان ناصر سترگو ته چې د نور او غیرت سپرغۍ ورڅخه بادېدلې مخامخ کتلی نه شول او دواړه غبرگې سترگې یې د دوو په اور سرو دوکانو پواسطه ورڅخه را ایستلې، نوبل وخت غیرتي او لوی احمد شاه بابا تر دهلي پورې د خپل پت او ابرو (پاني پت) جنگ ورساوه او د ایران د نیولو لپاره به خو په ((ډول په نغاره)) او خوشالی سره روان و.

خان عبدالغني خان ددغه ویاړمن او باتور ولس یو جنگیالی او فرهنگیالی استازی دی. غني په یوه داسې کورنۍ کې سترگې پرانیستي، چې د خپل ولس د ازادۍ لپاره یې شپه او ورځ پر ځان یوه کرې وه. غني له خپل بډایه شاعرانه فطرت سره په همدې گرم سیاسي چاپیریال کې ځوان شو، شاعر شو، مصور شو، جنگیالی شو، فلسفي شو، ((لېونی)) شو او د ژوند د ډول ډول ناخوالو جامونه یې پر سر واړول.

غني لا کوچنی و، چې له شعري مرغلرو ډک تخيل او شاعرانه فطرت يې زړگي و تخناوه، پر بنسکلا يې مين کړ، پر گلونو يې مين کړ، له مينې سره يې مينه وکړه، خپل روح او روان يې د مينې د زمزم په اوبو ووينځه او د جام تر سيوري لاندې يې د قام د ارمانونو سندرې وويلې:

((زهر يې څکل حرام حرام ورته کتل
بې مينې ژوندون دی، لکه بې سُر ستار))

غني د خپلې مينې لپاره د بنسکلاک په (پنجره) کې ډېرې چغې ووهلې، د زړه له وينو يې ((پلوشې)) جوړې کړې او خپله ورته (پانوس) (پانوس) شو.

کله چې د غني فردي، کورني او ادبي ژوند ته پام را اړوو، نو په لومړي گام کې خو د سړي په سترگو کې دا تصوير تېروېر کېږي، چې غني گنې په يوه مجلله- وړانگينه کورنۍ کې زېږېدلې، له دردونو، غمونو، کړاوونو او د زمانې له رېږونو څخه گونښې پاتې شوی دی. د غني انځور ورته په يو داسې بڼه تداعي کېږي، چې يو بنسکلی اشرافي شخص د سرو گلونو په منځ کې د ورېنمين تخت له پاسه قلم په لاس د شعر ناوې جوړوي، په څنگ کې يې صراحي او جام ايښي او غني يوازې د شاعرانه تخيل په دريابونو کې ډوب دی، هو د غني په بنسکلا او بنايست کې خو هېڅ شک نه شته: ((ډېر بنسکلی و او د مور و پلار ډېر نازولی و. پر غاړه به يې د سرو زرو درنه اوږې وه او پر

بني غور به يې د سرو زرو والی وه، پر سر به يې تيله داره د پوندونو ډکه تويی او په تويی کې به يې يوه زرینه جوغه تومبلی وه، چې د جوغې نه چاپېر به دوه درې د نظر ماتي تاويزونه تاو شوي وو.) هو غني بنکلی و، د هغه په بنکلا د ډهلي، پاریس او لندن بناپېريو زړونه بايلولي وو.

هغه له کوچنيوالي ډېر بنکلی و، خود غني د تکلي، سوزېدلي او غمخپلي زړه او روح څخه هغه وخت څوک بڼه خبرېدی شي، چې په ورځو ورځو او شپو د غني د تخيل، اند او فکر په لوړو او ژورو کې د يانه (سفر) تکل وکړي.

غني غني دی، هغه د پښتو ادب يو داسې ناسپړلې خزانه ده، چې سپړل يې لا ډېر وخت غواړي او ژور فکر. کله چې د غني په نړۍ کې سفر کوو، نو لومړی غواړو د هغه زړه ته ننوزو او وگورو چې د غني د سرو تپونو په دې کان کې څومره سکرو تپي او اورونه پراته دي:

د غني زړه چې د مينې له گلونو ډک دی، تر هر څه دمخه خپل زړه د لوی خدای (ج) کور گڼي، هغه د خپل زړه په هنداره کې د لوی خدای (ج) د قدرت وړانگې ويني او دا هغه څه دي چې ده په بل ځای او مکان کې لاسته نه دي راوړي.

په جومات کې مې ونه موند - په مکه کې رانه ورک شو خدای مې زړه کې راپيدا شو - چې مې مخ د يار کړ بنکل دا هغه فکر او اند دی چې پر خدای پالنې ډېر گروهمن (عقیده

من) پوهان په دې نظر دي او (زړه) د مينې د پالنې او روزنې
ځای او ساتنځای گڼي.

غني د يو خوځند، حساس او دراک انسان په توگه د ژوند د
دېرو رمزونو راز ته متوجه دی، دی ژوند له غم او خوشالو، گډ
او له خدا څخه يو رغېدلی څيز بولي.

د لرغوني يونان د اتیکا دورې يو نامتو ډرامه ليکونکی
(اشایلووس) وايي: ((په ژوند کې بايد په هر غم پسې يوه بنادي
او په هرې بنادې پسې يو غم راشي، چې د ژوند پانې مانيزې
او رنگارنگ کړي.))

غني وايي:

چې په ژوند کې سختي نه وي - لکه بې مالگې طعام
چې په خوله کې خندا نه وي - لکه ډک د خاورو جام
ژوند نه خټه نه ماني وي - نه ډېری د سرو لالونو
نه ياران نه معشوقې وي - نه باغونه د گلونو
ژوند خو تله دي يو په مخه - غورځېدل او پاڅېدل دي
تکی سوز او تکی ساز - څه خندل دي څه ژړل دي.

قومپالنه او پښتونپالنه د غني د ژوند او شاعرۍ يو بل اړخ
دی، د هغه د ځوانۍ په ژوند چې کله د پسرلنيو بارانونو
ورېدل پيل شول، نو له دې سره جوخت يې کورنۍ د خپلواکۍ
د گټلو او د بنکېلاکگرو له جغ نه د خپل اندو ژوند د ازادولو
لپاره سياسي مبارزه هم بڼه په گرمۍ سره روانه کړې وه. غني د

خپلې ځوانۍ شپې هم له همدې ایدیا څخه لوگی کړې ((د
زلمي پښتون)) په نوم یې یو تحریک جوړ کړ، چې شاوخوا
اتیا زره ځوانانو په کې گډون درلود.

لکه څنگه چې د غني شعري سکنت او د ده د کلام له رواني
او روحي مانا څخه ښکاري، غني د گرمې وینې او گرم
احساس څښتن او رواني جوړښت یې د عامو پښتنو له جگړه
بیز سایکلوژیک جوړښت پوره سمون درلود، نو د (عدم
تشدد) د لارې په انډول یې د تورې په زور د دښمن ماتې غوره
گڼله، نو له دې کبله دده د اورني پښتني احساس، او د زړونو د
پاچا (باچا خان) د عاطفې او احساس د تگلارو ترمنځ ټکر
منځته راغی. غني خان د خپل پلرني احساس او مینې تر
سیوري لاندې خپله توره په ناهيلي زړه کېښوده او د شعر د
نړۍ روحي ډاډ ځي ته یې پناه یوړه.

وايي پر هر چا چې غم زیات شي، نو دريو شيانو ته به مخه
کوي: یا به شرابي کېږي، یا به لېونی کېږي او یا به شاعرۍ ته
پناه وروړي.

نور غني هغه غني نه و، چې چا په پاریس، لندن او امریکا
کې لیدلی و او نه هغه غني و، چې په ځوانه ځوانۍ کې د هند
پارلمان ورته په یوه پښه ولاړو. غني د قام د غمونو د هېرولو
لپاره لکه خیام د جام سیوري ته پناه وروړې وه، اوس نو یوازې
غني و او جام، د تخیل په وړېمو پوښلې شاعرانه نړۍ او د خپل
قام او ولس غمونه:

خدايه شکر چي پيدا دي له دي قام کړم
د پښتون د نرو وجود دي يو اندام کړم
چي خر مخی ورور پښتون سيني له درشي
درنه هېر به ټول بنایست د بحرو بر شي

په والله چي له جنته شم راستون
که کنخل په کي وانه ورم د پښتون.

لکه څنگه چي بنکاره ده، شاعر د عاطفي او احساس بچی
دی، غني هم په خپل فردي ژوند کي د پلرني-مورني، ميني
او عاطفي په سمندر کي ډوب و، د باچا خان عاطفي نړی، د
غني د روح او روان ټول مزي داسي سره تړلي وو، چي د هغه
گرمه وينه او ياغي احساس يې مهار کړي وو. هغه د خپلي
پلرني-ميني په څپو کي ډوب وو:
بابا ته:

ستا خطونه ټول زما سرته پراته دي
زه يې لولم هر هره شپه دوبار دوبار
کله خاندم کله ژاړم لېونی يم
ای زما په بند کي پروت غريبه پلاره!
نه، ته نه يې غريب ته ډېر لوی اوچت يې
مصیبت دی ستا عزت ته عزت داره
خدای به رحم و په تا باندي لږ کړی

بل بنه زوی به یې و کتلی ستا دپاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نه شته
ستا نیکی زما بدی دواړه بې شماره
ته سالاریې د کاروان په نېغه لارځې
زه کورځغلم لکه او بنه بې مهاره
ستا د زړه فواریې ډکې دي د مینې
زما زړه دی وچ کوهی نه لري داره
وهی منډې تا پسې خو ته هم لري
وینم ستا ایله ایله د پنبو غباره
پروا نه شته که په منډو منډو مړ شم
فقط ستا او د خپل قوم د نوم دپاره.

غني لکه څنگه چې دی د پلار په عاطفي مینه کې ډوب دی
همدارنگه د مورد غم هغه تپ چې ده د خپل عمر په ۵ کلنۍ
کې لیدلی و، د ژوند ترپایه ورسره ملگری و.
گر چې خاورو کې دی پټ وجود ستا مورې
ما ته یادې هغه شان ستا سترگې توري
مورې! ستا لاسونه مانه نه دي هېر
چې تکلیف کې به زمانه و چاپېر.
غني د یو مصور او انځورگر په توگه دا ځواک درلود، چې د
یو ټاکلي تخیل د زخمونو فواریې انځور کړي، د خوب شپې په

ويښه راوړوي او هغه څه چې په خولې نه شي ويل کېدی، د خوب په جامه کې د کاغذ پر مخ ترسیم کړي.

غني د (فریدون د مور خط) تر سرلیک لاندې په یو ښکلي شعر کې د خپلې مېرمنې د ښځینه احساس هغه نا ویلې او نا سپرلې عاطفې غوټې په شاعرانه ډول سپرلې چې تراوسه لا په پښتني ټولنه کې د ښځې د اندروني احساس او درد بیان، یاد ښځو د نالوستوب، کملاستی او نا بشپړ کلام له کبله او یا هم د حیا او شرم د اور تر کرښو لاندې، همغسې په خپل زړه کې ساتل کېږي.

غني دا درد او د زړه خواله د خوب په بڼه انځور کړي او د یوې پښتني مېرمنې د زړه د دردونو پوره عکاسي یې کړې ده: هغه وايي: ((دا زما د واده په دولسم کال په ۱۵ تاریخ د جون د میاشتې ۱۹۵۱ زما صرف یو او یوازنی زوی فریدون)) (رستم جنگ)) پیدا شو. د هغه مور د پېښور په هسپتال کې وه او زه لرې په هزاره کې ناجور پروت وم. هر وخت به چې د کوټې د دروازي په مخکې یو تور بدرنگه ټوپک او سنگین په لاس پولیس ولاړ وو. ټول جهان تور او تاریک وو، د وجود د ناجور تیا سره مې روح هم د مایوسی اخري مقام ته رسېدلې و چې ناگهانه خبر راغی چې زوی دې وشو. ما وی ښه ده غني روک خو یې میرات خونه یې.

ددغې ورځې د درد او د خوشالۍ بیان زه نه شم کولای، خو درد او خوشالۍ دواړه انسان ډېر ستومانه کوي او چې اخر مې

سترگي د هوش دنيا ته پتې کړې، نو خه وينم چې د فریدون
مور راغله او ماته يې يو خط په لاس کې کپنود.

دا هغه خط دی:

ماد دوو لپو خاورې تاله ژوند او جهان جوړ که
خپلې مینې داسې یوړم بل مې تاله جانان جوړ که
دا چې زه د وفا دکه د جنون جهان له لارم
دا مې لال هغلته ومونت د همه لالونو بنکلی
دا زما د غرور نخبه د هغو گیلو جواب دی
چې به تا په ما بنامې کې ماته کولې غلې غلې
دا ثبوت زما د مینې د ایمان او د وفادی
دا زما روح چې روښان شو، دده سترگې یې کړې بلې
دا تصویر زما د ژوند دی خه خندا ده خه ژراده
د شهبازو وزر شخ دی پوست سرونه د بلبلی
دا ثبوت د شاه د مینې، دا ازادي ده د غلام
دا انعام د ټولو بنکلی د هماورنگینې جام
دا تعبیر ستا د خوبونو او زما د مخ ارمان دی
ما جوړ کړی د خپل ځانه بنکلی عکس ستا د ځان دی
په صحرا مې وو خور کړی سور خادر د گلستان دی
هره ساه کې مې لیکلی نوم د مینې د جانان دی
دا چې زه ستا د خوبونو د جنون تالاش کې لارم
ستا خانې له مې جوړ کړی ستانه بنه غوندي یو خان دی
دا چې ما ستا وزرونو کې ارمان د عقاب ولید

دا عقاب مې ستانه جوړ کړ، هم عقاب هم يې ارمان دی.

غني لکه هر شاعر پر حسن مين دی او دی په دې لاره کې
دومره بې پروا دی چې هر څه په ډاگه وايي. شاعران ټول حسن
پرست دي، يو شاعر وايي:

يار مې د سپين ستوري په څېر خوبنېږي
لاس مې سپوږمۍ ځنې چاپېر خوبنېږي
شاعر سړی يم رښتيا به وایم
دا ښکلي نه دي، دا مې ډېر خوبنېږي.
(کاروان)

غني هم د خداي (ج) له درباره د خپل جانان د ټيک لپاره د
سپوږمۍ يو څاڅکی غواړي، هغه د نور څه وړی نه دی، هغه
له مينې جوړ او پر حسن مين دی.

يو د سپوږمۍ څاڅکی درنه ټيک له د يار غواړمه
زه يم د خوبونو د لالونو گدا نه يم.

غني، مينه د (ادم) جوهر او حسن د ژوند رنگ بولي او لکه
استاد الفت چې مينه د انساني ژوند د کړاوونو د خلاصون
اساسي لاره گڼي، هغه د مينې او مينتوب په باب په خپل يو
نثر کې ليکي: سکندر له ډېر لوی لښکر سره د يوه ښار د نيولو
هڅه وکړه، د ښار خلکو سخت مقاومت وکړ، سکندر ډېر په
غوسه و او داسې معلومېده چې د ښار تر نيولو وروسته به د
ښار ټول خلک له تېغه تېر کړي، کله چې ښار ته دننه شو په
يوې ښکلې پېغلې يې سترگې ولگېدې، هغه زړه بايلود او

څنگه چې جنگ په زړه کېږي، نو هغه زړه بايلولی و. سکندر
ددې پېغلې د مينې او بنکلا په وجه د ټول ښار وگړي وېښل.
غني هم په مينه کې ډوب او پر بنکلا مين، مينه وړی شاعر
دی، هغه بنکلا يو سمندر، سپوږمۍ او زهرا بولي او مينه د
ادميت جوهر او بي زواله حقيقت.
او تپوس د حسن مه کره - سمندر شي څوک تللی
څوک سپوږمۍ شي رانيولی - څوک زهرا شي ښکلولی.
دی وايي:

((حسن حسن لتومه - که په غرو يي که په سمه

زه په مينه مينه پاييم - بي د مينې مرمه مرمه))

ستوري ته اسمان کې يوه ورغ ووي هلال

خدای ادم له مينه ورکره مونږ له تش جمال

زه به په خندا ورکړم دا خپل ښايست کمال

ماله که يو څاڅکی مينه راکړي څوک په سوال.

ننگيال يو شاعرانه شخصيت

دا ليکنه ما د اسحق ننگيال د زوکړې د څلوېښتمې کليزې په وياړ کړې وه او په هغه علمي غونډه کې هم اورول شوې وه، چې پر ۱۳۷۵ل کال د ننگيال د څلوېښتمې کليزې په وياړ د ليکوالو د ټولني له خوا په کابل کې د هغې ټولني په مقرر کې جوړه شوې وه. دا ليکنه هغه مهال له کابل څخه خپرېد ونکې هندارې جريدې د ۱۳۷۵ل کال د چنگاښ پر ۲۸مه په خپله يوولسمه گڼه کې هم خپره کړې ده. ددې ليکنې د ليکلو پرمهال مې له ننگيال صيب سره ټوکې کولې، ما ويل کليزې مليزې دې مه نيسه چې بيا د مرگي درته پام کېږي، اوس خويې هېر يې چې څو کلن يې؟ کله چې يې درته پام شو بيا دې نه پرېږدي، هغه له خندا شين شو، پيرجانه چې همدا اوس يې راته نه نيسئ (کليزه) نو بيا چې مړ شوم بيا نو څه کوم؟ بيا يې نو...

کال لا وتی نه و چې له مرگ څخه زموږ د دواړو وېره پر ترڅه واقعيت بدله شوه، دا دی اوس چې مرحوم ننگيال پر ابدې نړۍ دی، زه دا ليکنه يو ځل بيا چاپوم او د مرحوم ننگيال اروا ته د دعا لاسونه پورته کوم.

وايي چې د يونان نامتو فيلسوف اپلاتون به د بنو او مثبتو اړخونو درلودونکي او يا په شعر کې د يوې ښکلې او نوبتگري لارې څښتن ته د سبک خاوند وايه او هر سړی او هر شاعر يې د سبک څښتن نه باله، خو د هغه شاگرد ارستو بيا دا

خبره نه منله او ويل به يې: ((هر سړی يو سبک لري خو د چا بڼه د چا خراب.))

ځينې ټولنيپوهان ټولنه د ضدينو يانې متضادو اړخونو مجموعه گڼي، چې بڼه او خراب، تور او سپين، خواره او ترخه، غم او خوشالي يې په هنداره کې ځان بڼکاره کوي. انگليسي ليکوال جورج ارويل ټولنه له يوه ژوبن سره ورته بولي، چې رنگارنگ

موجودات پکې ننداره کېدی شي. خو که چېرې ټولنه يو ژوبن وي، نو له دې ژوبن څخه به څوک (فاضله مدينه) جوړوي او څرنگه به يې جوړوي؟؟

استاد قيام الدين خادم د شاعر، عالم او سياستمدار تر عنوان لاندې په يوه هنري نشر کې ليکي: عالم په کرونده کې کښت وکړي، شاعر د دې کښت پالنه او روزنه وکړي، خو کله چې د ثمر او مېوې وخت راشي، نو سياستمدار يې مېوه، وړی او ثمر ټول کړي...

نن موږ هم د دغسې يو شخص (شاعر شخص) په باب خبرې کوو، چې په خپلو اوبڼکو او اوسپليو د انسانانو په زړه کې د مينې د بزغليو د زرغونېدو تکليزې ولولې لري.

دا شاعر او دا شخصیت اسحق ننگیال دی، چې د ۱۳۳۵ل کال د ثور پر میاشت یې د لغمان ولایت د الینگار د بنکلی او شاعرانه سیمې د بسرام په یوه زړه وړونکي ننداریز کلي کې د نړۍ ترخو او خوږو ته سترگې پرانیستي دي. اسحق ننگیال لا د پر کوچنی و، چې د مینې عواطفو او ولولو یې د زړه تارونه لکه د یوه مینه وړي ربایي د رباب د تارونو په څېر ترنگولي وو او په ذهن کې یې ورته د یوې شاعرانه سندریزې جونگرې بنسټ ایښی و. پر ۱۳۵۰لمریز کال یانې د ژوند پر پنځه لسم پسرلي د شعر د الهې ورېښمینی ماڼۍ ته ننوت او د خپل ټکلي روح د درملتیا آرام یې وموند. له هغه راهیسې دا دی ۲۵ کاله تېر شول او نن موږ د همدغه ۲۵ کلن ویاړمن او ارزښتمن ژوند په ویاړونو او ارزښتونو د ننگیال د زړه محل ته ننوتی شو او د هغه د زړه او له هغه څخه د راوتلو شعري او ادبي ماڼیو ننداره کولای شو.

ننگیال خپلې لومړنۍ زده کړې د لغمان ولایت په روښان لېسه کې بشپړې کړي، بیا پر ۱۳۵۳ل کال د پولیسو اکاډمۍ کې شامل او تر فارغېدو وروسته د نوموړې اکاډمۍ تدریسي غړی شو. وروسته یې د هېواد د پوځ په دې برخه کې په بېلابېلو ځایونو کې دنده سرته رسولې او هم یې د هېواد له فرهنګي او څېړنیو ارګانونو سره خپل اړیکي ساتلي، خو وروسته بیا دی د هېواد له فرهنګي او نورو څېړنیو بنسټونو سره دومره وتړل شو چې هډو یې خپل آر مسلک هم له یاده

ووت او چالا دا گومان قدرې هم نه شو کولای چې ننګیال دې گڼې یو پوځي افسروي. دده فرهنگي بوختیاوو، خواږه شعر او نرم قلم، ده ته د فرهنگ ورېښمینه جامه اغوستې وه. په تېره بیا له شپېتمو کلونو راهیسې ننګیال دومره په فرهنگ کې حل شو چې د چا خبره سرگړولو ته یې هم وخت نه درلود. ننګیال د خپل ۲۵ کلن فرهنگي ژوند له ژورو یا پیل نه نیولې تر لوړو یا تردې دمه پورې زیات وخت له قلم سره لوبېدلې او قلم یې لوبولی او دغه لاندې شعري مانی یې جوړې کړې دي:

۱- ډالۍ: د ننګیال د ژوند لومړۍ مانی. (ډالۍ) نومېږي چې پر ۱۳۲۳ ال کال د کورنیو چارو وزارت د نشراتو د امریت له خوا خپره شوې ده.

۲- سپېره ډاگونه او غورېدلي بزغلي: د شعرونو دویمه مجموعه ده، چې پر ۱۳۲۵ ال کال د وخت د ځوانانو سازمان له خوا خپره شوې ده.

۳- هغه شېبې هغه کلونه: د شعرونو درېیمه مجموعه ده، چې پر ۱۳۲۵ ال کال کې د چاپ او خپرونو د دولتي کومېټې له خوا چاپ شوې ده.

۴- څاڅکي څاڅکي: د ننګیال د شعرونو څلورمه مجموعه ده، چې د افغانستان د لیکوالو ټولنې له خوا پر ۱۳۲۸ لمریز کال چاپ شوې ده.

- ۵- بنېرې په مالت کې: د شعرونو پنځمه مجموعه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.
- ۶- سیندونه هم مري: د شعرونو شپږمه مجموعه ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.
- ۷- نه جام نه خادر: د شعرونو اوومه مجموعه ده، چې دا هم تراوسه چاپ شوې نه ده.
- ۸- سیند په منگي کې: د بېلابېلو مقالو مجموعه ده، په مستقل ډول تراوسه چاپ شوې نه ده.
- ۹- سیوری: ناول دی، چې د څو وروستیو کلونو د پېښو انځورنه کوي. تراوسه چاپ شوی نه دی.
- دغه راز د هېواد په بېلابېلو مهالنيو خپرونو کې گڼ شمېر ليکنې تر کومه ځايه چې د ننګيال په شخصيت پورې اړه لري او دده د شخصيت پر څېړنه، نو په لومړي گام کې پخپله د شاعر شعرونه د سړي سترگو ته ودرېږي. په دې مانا چې شعرونه پخپله د شاعر د پېژندنې او د هغه د اندروني ولولو هندارې دي. که چاله پيله تر دې دمه د ننګيال شعرونه له نظره تېر کړي وي، نو تر ټولو دمخه يوشی، چې دده په شعرونو کې زياته ځلا مومي، هغه مينه او عاطفه ده. ننګيال په خپل شعر کې زيات وخت د هيليو له معصومو بچيانو، کبانو، هوسيو، ((ای بنکاري اشنا درته سلام کوم، پام کوه ماشې له گوتې مه وروپه)) او د عاطفې او مينې نورو زړه وړونکو موجوداتو

سره سفر کړی دی، دا منو چې کله کله به یې د کلتوري او ځینو نورو اغېزو له کبله د شعر ټوپک ته هم لاس کړی وي او پر دښمن به یې ډېرې ډزې کړې وي. ((جنگ دی جنگ دی پر بنایسته ننگرهار جنگ دی)) خو په ورځیني ژوند کې د چا پر ضد ټوپک ته څه چې چرې ته یې هم د لاس تېرولو خیال نه دی کړی. دده د خپلې وینا له مخې د چرگ د حالولو توان هم نه لري، په همدې ډول دی په خپلو شعرونو کې د مینې په سیند د یوه لاهو شوي عاطفي شخص حیثیت لري. په شعر کې د ننگیال مینه او عاطفه په دې مانا نه ده چې ننگیال دې گنې د ځینو ټولنیزو ستونزو او چوکاټونو په دننه کې راگیر وي او په دې وجه دې دا کار کوي. ننگیال څومره چې په شعر کې مینه وړی او عاطفي دی، هغومره بیا د ټولنیز دود د حاکمو او یا باب چوکاټونو خیال نه ساتي. هغه زموږ د ټولني د حاکم دودیز چوکاټ پر خلاف ډېر ځله لکه د غني په شان د جام تر مورگو خپلې شونې رسولي او خپل لوند گربوان یې بیا چا نه پټ کړی هم نه دی، که غني له سر زوری نه کار اخیست او چا یې مخه نه شوه نیولای، نو هغه خویو خانزاده و او یو شهزاده. ننگیال سره له دې چې د شعر د شهزادگۍ رنگینه ډولۍ یې کور ته راننویستي، خو د نور سیاسي او اقتصادي ځواک غرونه یې نه وو ولاړ. د ټولني له دې ډول حاکمو کلتوري دېوالونو څخه سر او چتول څه اسانه خبره نه ده. د ننگیال په

وجود کي هغه شاعرانه خصلت موجود و، چي د ټولني د دوديزو کړيو پر ضد بغاوت وکړي.

خرنگه چي طبيعت د تحول په حال کي دي، نو انسان چي يو طبيعي موجود دي. هم د بدلون په حال کي دي. ننګيال هم په خپل شاعرانه ژوند او شاعرانه شخصيت کي د بدلون په حال کي دي. که د ننګيال لومړي شعرونه او هم يي د خو کلونو مخني شخصيت له اوسني هغو سره پرتله کړو، نو ډېر توپير به په کي وگورو. هغه په لومړيو وختونو کي يو څه چاته ((ډالۍ)) کوي، غواړي ((په سپرو ډاگونو کي غورېدلي بزغلي)) وکړي او خپلې ((هغه تېرې شپې او هغه کلونه)) راپه ياد کړي او بيا پرې ((خاڅکي خاڅکي)) وورېږي، خو وروستيو کلونو کي بيا داسې نه دي. ((په مالت کي د هغه له خولې نه بڼې)) راوځي، ((سيندونه مري او وچېږي))، شاعر پکې (بې خادره او بې جامه) کېږي. په شاعرانه مفاهيمو کي جام لکه د قلم په شان د شاعر همپښني ملگري او دوست دي او د خپل زړه د اورونو لمبې د جام تر شونډو رسوي او (خادر) د يو کلتور او يوې ټولني د جامې يوه برخه ده، خود زماني ناخوالو شاعر له دې دواړو نه بې برخې کړي دي.

د ننګيال په شعرونو کي دا بدلون په دې مانا نه دي، چي شاعر دې گڼي پر بېلابېلو لارو تللي وي، بلکې په دې مانا دي چي دي په خپل شعري يون کي پورې پورې د لوړتيا پر لور خو ځېدلي دي. دده اوسني شعرونه هم د بڼکلا او هم له مانيز

پلوه تر پخوانيو شعرونو ډېر اوچت دي. څرنگه چې يې په شعرونو کې لوړتيا ليدل کېږي، دغه راز يې په شخصيت کې هم دې آروده کړې ده. ددې بهير د دوام په حالت کې به ننګيال د خپل شخصيت د پوره بشپړاوي، نور پراوونه هم ووهي. خو يو ځل بيا يادونه کوم چې له ننګيال نه به د بل ډول شخصيت؛ اجتماعي، سياسي او نورو ډېره ډېره هيله نه کوو، خو د يو بشپړ شاعرانه شخصيت جوړېدل يې حتمي دي او دا ځکه چې ((شاعران له قيد وبنده بې پروا وي.))

فرهنگي رغونه د افغاني ټولني د رنځونو د يوه علاج په توگه

دا ليکنه هغه مهال له پېښوره د خپرېدونکې تعاون مجلې په (۳) گڼه کې چې د ۱۳۷۵ ل کال له (زمري-وږي) مياشتو سره سمون خوري، خپره شوې ده.

افغاني ټولني ته د تېرو څه کم دوو لسيزو په ترڅ کې تر
تصوره او چټ زيانونه او بښتي، دې زيانونو د ژوند د ټولو
ډگرونو رگونه نيولي او ځينې برخې خويي بېخي له کار او
فعاليت څخه غورځولي دي. له اقتصادي، سياسي، ټولنيزو
او نورو برخو څخه نيولې تر فرهنگي او نورو چارو پورې هرې
يوې دومره ټپونه زغملې چې بيا رغونه يې ډېر کلونه، ډېر
تدبيرونه او ډېرې زياتې اقتصادي پانگې او سرچينې ته اړتيا
لري. د افغانانو دا تراژيدي نه يوازې له دې کبله د ډېرې
اندېښنې وړ ده، چې د مليونونو افغانانو ژوند يې اخیستی،
بلکې له بېلابېلو خواوو د خپگان وړ ده. د شمېرنو او خپرونو
له مخې تر اوسه پورې د افغانستان په دې اوږده او په درنو
وسلو سمبال جگړه کې د يو نيم مليون افغانانو ژوند اخیستل
شوی او په همدې شمېر معيوب او معلول شوي دي. په دې
مانا چې لږ تر لږه له هرو پنځه لسو افغانانو څخه (درې تنه،

معیوب، معلول او وژل شوي او په مجموعي توگه د شپږو تنو نه یو یې معلول دی او دا هغه درانه تلفات دي چې د نړۍ د جگړو په تاریخ کې بې ساري دي.)

همدا راز د افغانستان په جگړه کې د ټولو غاړو له خوا دومره زیاتې پیسې لگول شوي، چې د افغانستان د سوونو کلونو بودجه پرې جوړېدلای شوه او همدارنگه د هېواد د اقتصادي منابعو لوټول او ړنگول خو له دې ټولو وړانځو او تلفاتو سره سره کوم درد او زیان چې انساني فکر او هر هېواد مین افغان لپاره د زغم او تحمل تر بریده پورته دي، هغه د هېواد د هغو فرهنگي شتمنیو لوټول او له منځه وړل وو، چې نه یوازې د افغانستان د تاریخ او فرهنگ بایونه پرې بنکلي وو او زموږ د ماضي ژوند د اثبات او عزت عیني بېلگې وې، بلکې د نړیوال بشري فرهنگ لپاره هم د زیات ارزښت وړ وې.

زموږ د هېواد د فرهنگي ماڼیو د ړنگولو او فرهنگي شتمنیو د لوټولو په نتیجه کې د دې وېره راپیدا شوې، چې په ځینو برخو کې زموږ د هېواد د حال رابطه د هغه له ماضي پرتم سره وشلېږي او همدارنگه د هېواد د ځوان پښت ذهني اړیکې د هغو له ویارلې ماضي څخه پرې شي.

په دې فرهنگي شتمنیو کې تر ټولو لویه شتمني د افغانستان ملي موزیم دی، چې د څه کم یوې پېړۍ په بهیر کې په ډېر زیات زیار او هڅو جوړ شوی و. په دې موزیم کې له لسوزرو کلونو څخه نیولې تر پنځوس زرو کلونو پورې تاریخي اثار وو

چې د افغانستان د تېر تاريخ، شان او شوکت برم او عزت څرگندونه يې کوله او د افغانانو لپاره د ډېر زيات ارزښت درلودونکي وو، يا چور او ياله منځه يوړل شول. د نانسې دوپرې په وينا: ((د افغانستان د ملي موزيم اثار نه يوازې د افغانانو لپاره د زيات ارزښت وړ وو، بلکې د هغو له منځه وړل د نړيوال فرهنگ لپاره هم يو له غمه ډک خبر و)) ويل کېږي چې په دې موزيم کې يوازې شل زره طلايي سکې موجودې وې چې د هغو برخليک هم معلوم نه دی او همدارنگه نور قيمتي اثار. د افغاني فرهنگ بل دروند زيان په هېوادنۍ سطحه هماغه تقريباً د (۳۵۰۰) ښوونځيو ړنگول او سپزل وو، چې د هېواد په بېلابېلو سيمو کې يې فعاليت کاوه. که په منځني ډول په هر ښوونځي کې (۱۰۰۰) تنه زده کوونکي پر درس بوخت وای، نو په مجموعي ډوله به د زده کوونکو شمېر $(۳۵۰۰) \times (۱۰۰۰) = (۳۵۰۰۰۰۰)$ تنه شوی وای، که لږ تر لږه له ښوونځي څخه د کال (۵۰) تنه فارغ شوي وای، نو د يو کال د فارغانو شمېر به $(۳۵۰۰) \times (۵۰) = (۱۷۵۰۰۰)$ تنه شوی وای او که له هر پنځو تنو څخه په کال کې يو تن د لوړو زده کوامکان پيدا کړی وای، نو په يوه کال کې به موږ لږ تر لږه (۳۵۰۰۰) تنه د لوړو زده کړو محصلين درلودل، که دا په (۱۷) کلونو کې ضرب کړو (۳۵۰۰۰×۱۷) نو له (۵۹۵۰۰۰) تنو سره مساوي کېږي، يانې اوس به موږ د هېواد د دې شتو کادرونو ترڅنگ تقريباً شپږ لکه تنه نور متخصصين او د بېلابېلو مسلکونو

کادرونه درلودل او که یوازې د (۱۷) کلونو د دولسمو ټولگيو د فارغانو اټکلیز شمېر په پام کې ونیسو، نو $(17 \times 175000) =$ (۱۹۷۵۰۰۰) تنه به شوی وای. د بنوونځیو پرودانیو شوی اقتصادي لگښت خولا پرځای پرېږده.

له بنوونځیو پرته د لوړو زده کړو موسسو ته هم دا ډول زیانونه او بڼتي دي. کابل پوهنتون ته د جگړو له کبله د (۵۰) ملیونه ډالر زیان اړول شوی. د دوو ملیونو په شاوخوا کې کتابونه یې یا سیزل شوي او یا لوت شوي او د محصلینو د شمېر په تناسب یې (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړي. کابل پولیتخنیک او کابل طب انستیتیوت هم په ملیونونو درسي ساعتونه او لکونو جلده کتابونه ضایع کړي دي. بیهقي کتاب خپرولو موسسه چې په بېلابېلو کتاب ساتنځایونو کې یې لږ تر لږه دوه ملیونه جلده بېلابېل کتابونه ایښودل شوي وو، ټول لوت شوي، همدا رنگه د لیکوالو انجمن، عامه کتابتون د ژورنالستانو اتحادیې، ملي گالري او ځینو نورو فرهنگي موسسو هم همدې ته ورته زیانونه زغملي دي.

بل دردونکی فرهنگي زیان د کابل نندارې په سیمه کې د لاسي صنایعو پنځه لس نندارتونونه دي، چې تاریخي او اقتصادي ارزښت یې تر تصویره هم لوړ دی، دا نندارتونونه هم د جگړو په ترڅ کې چور او د ایرو پر څلو بدل شول. په دې کې د قیمتي ډبرو او عالیو نندارتونونه د زیاتې یادونې وړ دي. همدا رنگه په کابل کې د کتاب چاپولو پنځه لس مجهزې

چاپخونې موجودې وې، چې اکثره يې له منځه وړل شوي، دولتې چاپخونې، د پوهنې مطبعې او د اريانا چاپخونې د زياتو امكاناتو په درلودلو سره د ټول هېواد په کچه ډېر زيات کتابونه چاپول. د ۱۳۷۱ کال د ثور د مياشتې پر (۷، ۸، ۹) نېټه پوهنې مطبعې ته دويمره زيان اړول شوی، چې د همدې درې ورځو په زيان د ټول هېواد د هر وگړي لپاره (۳) جلده کتابونه چاپېدلای شول او وروستی ور رسېدلی زيان خولا پرېږده. ددې چاپخونو اکثره وسایل او ماشينونه يا په گاونډيو هېوادونو خرڅ شول، يا ويجاړ کړای شول او يا هم د کبار په بڼه په ډېره ارزانه بيه وپلورل شول. د پوهنې وزارت، د هغې په چاپخونه، بنسټونځيو او نورو گودامونو کې چې په مليونه ټوکه کتابونه خوندي وو، يا چور شول او يا وسيزل شول.

دغو ټولو درندو فرهنگي زيانونو هېواد له ستر معنوي او فرهنگي گواښ سره مخامخ کړی دی. د بنسټونځيو په نشتوالي کې نه يوازې د هېواد کوچنيان او ځوان پښت له خپلې نېکمرغې راتلونکي څخه بې برخې کېږي، بلکې ځوان قشر د جگړه مارو غاړو د خامو موادو په توگه کارول کېږي او په دې توگه د دوی د ژوند د بربادې او د هېواد د ورانې سبب گرځي.

اوس راځو د پته چې خپل هېواد او خپله ټولنه بايد څرنگه له دې ستر کړکېچ او بحرانه وباسو؟ پوهان او نور ځيرمن اشخاص پر دې گروهمن دي، چې د ټولنې ددې ډول بحران د

نجات یوه اساسی لاره همدا فرهنگي وده او فرهنگپالنه ده. نو که څوک د هېواد د اوسنی رنځورې ټولني علاج غواړي نو باید تر هرڅه دمخه فرهنگپالني ته پام راوړوي. بنوونځي باید له سره جوړ شي او ددې ترڅنگ علم یا زده کړه باید خپله مادي پشتوانه (ملاتړ) لاسته راوړي. یانې دا چې د علم او پوهې د زده کړې په صورت کې باید د هغه خاوند له دې لارې دومره اقتصادي امکانات پیدا کړي، چې دده ژوند پرې خړوب شي، دغه راز د علم له زده کړې پرته له ځینو نورو ناوړو لارو د اقتصادي امکاناتو د لاسته راوړلو لارې چارې وتړل شي. اوس چې زموږ په ټولنه کې د یو شمېر اشخاصو لپاره د ژوند د خړوبېدو لاریوازې د ټوپک شپېلۍ ده او یو عادي ټوپکوال کولای شي د خپل ژوند چارې له همدې لارې خړوبې کړي او یو عالم، متخصص نه شي کولای د خپل کړي تحصیل په واسطه ځان او کورنۍ ته یوازې وچه ووهی. پیدا کړي، نو علم او زده کړه خپل مادي ارزښت او ملاتړ له لاسه ورکوي. پکار خو دا دی چې د ټولني د وگړو اړتیاوې له دې سالمې علمي لارې خړوبې شي. په هېواد کې د پوهنتونونو رغول، د نویو پوهنتونونو جوړول او یا د نورو لوړو زده کړو موسسو تاسیسول نه یوازې د هېواد د علمي سطحې په اوچتیا کې اساسي رول لري، بلکه د هېواد د ملي قشر په زیاتون کې هم برخه اخلي

او د زیاتو کادرونو روزل د هېواد د بېلابېلو ټپونو د علاج لپاره ضروري دي.

هغه ((پوهنتونونه)) چې د بېلابېلو عقایدو او ذوقونو پر بنسټ جوړ شوي او تر مسلکي موخو یې سیاسي مقصدونه زیات او لومړي بنکاري، باید تر سالم کنټرول لاندې ونیول شي، چې د هېواد روښن فکر اشخاص تر دې زیات له سیاسي او ذهني پلوه ونه وپشي او پر دښمنیو یې مصروف نه کړي. د متعددو پوهنتونونو موجودیت د هېواد په زیان نه دی، خو په دې شرط چې آره موخه یې یوازې یوازې د مسلکي او فني کادرونو روزل وي او بس.

د ملي موزیم، ملي آرشیف، ملي ګالري او د افغانستان د فرهنگ د بېلابېلو نندارتونونو بیا رغونه او جوړونه او همدارنگه د هغو لوټ شویو اثارو بیا راټولونه د هېواد د تېر برم د ساتنې د یوې وسیلې په توګه د افغانانو د ملي تاریخ په ژوندي ساتلو کې برخه اخیستلای شي.

د ښوونځیو، پوهنځیو او نورو فرهنگي موسسو په زیاتېدلو سره به په هېواد کې د زده کړو خاوندان زیات شي او د هغو نازده کړو اشخاصو شمېر به ورو ورو کم شي، چې جګړه مارې غاړې یې د جګړې لپاره د پیسو په مقابل کې استخدا موي.

په افغانستان کې تنظيمي اداره او پولي تورم

دا ليکنه هم د وفا جريدې د شپږم کال په ۳۳-۳۲ ګڼه کې چې د ۱۳۷۲ کال د تلې له ۸ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده او هغه پولي تورم ته په کې اشاره شوې چې له څو کلونو، په تېره بيا د تنظيمي واکمنۍ پر مهال پر افغانستان راخوږ شوی و.

تېره څلورنيم کلنه جنجاليزه او ناندريزه تنظيمي اداره، له ډېرو زياتو بدمرغيو، جنگونو او کړاوونو ډکه وه. پر همدې وخت په شعوري او ناشعوري ډول زموږ د ولس، کلتوري، اقتصادي او ټولنيزې شتمنۍ ته دومره زيانونه واپول شول، چې که هر څوک يې يو ځل له نظره تېر کړي، نو پر زړه به يې لمبې بلې شي. په اقتصادي برخه کې په لسگونو مليارده ډالريان واپول شو او د افغاني ټولني ډژوند بېلابېلې برخې يې تر اغېزې لاندې راوستې. د گرمې جگړې په ترڅ کې د رسول شوي زيان ترڅنګ خلکو ته يو بل ډول زيان هم اړول کېده، دلته موږ ولس ته پر همدغه اړول شوي زيان خبرې کوو.

دا زيان پولي تورم او انفلاسيون دی، چې تېرې تنظيمي ادارې او واکوالو يې د خپلې بقا لپاره زموږ ولس ورسره لاس او گربوان کړ. دوی په روسيه کې په ټنونو بې پشتوانې افغاني

بانکنوټونه چاپ او د جگړې لپاره یې پر خپلو افرادو ووېشل. نه یوازې دا چې د خلکو د عایداتو سطحه راتپته کړای شوه، بلکې بېخي له منځه یوړل شوه. د ډاکټر نجیب الله د حکومت د وروستي کال او د تنظیمي ادارې د وروستي کال د شیانو د نرخونو ترمنځ خورا لوی واټن موجود دی. په دې زماني واټن کې نرخونو له (۵۰۰) څخه نیولې تر (۱۵۰۰) څلو پورې اوچت شوي دي. په داسې حال کې چې په تنظیمي اداره کې د مامورینو په معاش کې یوازې (۲۵) یا (۳۰) څله زیاتوالی راغلی، هغه هم یوازې د وچو بې ارزښته کاغذي پیسو په شمېر کې. نه د هغوی په ارزښت او اهمیت کې او دا هم د کوپوني موادو په بدل کې. که د کوپوني موادو ارزښت په پام کې ونیسو، نو نه یوازې دا چې د مامورینو په معاش کې زیاتوالی نه دی راغلی، بلکې لا ډېر کمی هم راغلی دی. په حقیقت کې په تېره اداره کې هره میاشت انفلاسیون له ۵۰ فیصدو نه تر پوره سل فیصدو پورې لوړېده او کله لا تر دې هم زیاتېده. د تنظیمي ادارې چارواکو فکر کاوه چې د پیسو د چاپ انحصار د دوی په لاس کې دی او همدا کاغذي پیسې دي، چې په اوس وخت کې د مخالفینو او د ولس له چنگاله دوی ژغورلی شي، نو د پیسو چاپ ته یې کش ورکړ او دومره پیسې یې چاپ کړې، چې نه یوازې په افغانستان، بلکې د زماني واټن له مخې به یې په نړۍ کې هم ساری کم وي.

وگورئ د پخواني پاچا محمد ظاهر شاه په ټوله ۴۰ کلنه دوره کې ۱۹ مليارده افغانۍ چاپ شوي، د سردار محمد داود خان په پنځه کلنه دوره کې ۲۸ مليارده افغانۍ او کمونست رژيم په څوارلسو کلونو کې (۷۰۰) مليارده افغاني چاپ کړي، خود طالبانو وينا ده چې د بناغلي رباني رژيم په څلورو کالو کې لږ تر لږه (۸۰۰۰) مليارده افغانۍ چاپ کړي دي. د افغانستان بانک د يو تن کار کوونکي په قول دا رقم تردې زيات دی. د ده په قول استاد رباني (۱۲۰۰۰) مليارده افغانۍ چاپ کړي دي، چې د بانک کار کوونکو ته معلومي دي. د کتونکو او خپرونکو په اند کېدی شي، د دې ادارې له خوا چاپ شوې پيسې تردې هم زياتې وي، ځکه دا هغه شمېره ده چې لږ تر لږه د افغانستان بانک کې ثبت شوې او يا د بانک کار کوونکو ته معلومه ده، خو د دې ترڅنگ د تېرې ادارې ځينو واکوالو هم ځانته په خپله خوښه د خپلې اړتيا وړ پيسې چاپ کړي، چې هغه لا په مرکزي بانک کې ثبت شوې نه دي. هماغسې لنډې د باگرام هوايي ډگر ته راوړل کېدې، بيا پنجشېر ته وړل کېدې او بيا يې د خپلو موخو لپاره لگولې، خو که دا خزانه په پام کې هم ونه نيول شي او يوازې د استاد رباني (۱۲۰۰۰) مليارده افغانۍ په پام کې ونيسو، نو دا د افغانستان د تېرو شپېتو کالو د ټولو چاپ شويو بانکنوټونو ۱۵ برابره پيسې دي. د خواشيني خبره خو داده چې دې پيسو د هېواد اقتصادي او د ثابت عايدو او لږ عايدو خلکو حالت له سختو ستونزو سره مخامخ کړ. ټول هېواد له پولي تورم سره مخامخ شو او د پيسو ارزښت دومره راټيټ

کړای شو، چې نږدې و د چاپ له قیمت سره منطبق شي. هغه وخت چې پنځه زریز او لس زریز بانکنوټونه نه وو چاپ شوي، نو استاد رباني د زرو افغانیو په بدل کې څلور زره افغانۍ چاپولای شوې. کله چې دا حالت نور هم خراب شو، نو بیا دوی پنځه زره گون او لس زره گون نوټونه چاپ کړل. دې سره د زرگون په اندول د چاپ لگښت د هغه د لوړ رقم له کبله څه کم شو، خو تورم او انفلاسیون لا پسې زیات شول، خو استاد بیا هم د پیسو چاپ ته دوام ورکړ. د پیسو د بې ارزښتیۍ یوه بله مرموزه او پټه وجه دا هم وه چې په یوه نمبر او یوه سریال نمبر باندې یو بنډل (سل سل) بانکنوټونه چاپ شول. یانې دا چې سل دانې زرگونو ټولنه لیدل شوي، چې له پیله تر پایه په یوه نمبر چاپ شوي او همداسې نورې جعلکاریۍ. بله ستره د بدمرغۍ خبره داده، چې تېرې ادارې تقریباً دا ټولې چاپ شوې پیسې د هېواد په تخریبي برخه کې مصرف کړي. که موږ په فرضي ډول د تېرې تنظیمي ادارې له خوا دا معلومې چاپ شوې پیسې (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ او نورې نامعلومې ټولې د افغانستان پر ۱۵ ملیونه نفوس باندې ووېشو، نو هر تن ته به په لکونو افغانۍ ورسېږي. که تنظیمي ادارې دا پیسې همداسې پر هر افغان وېشلې وای، نو د هر افغان لپاره یې په هېواد کې یو متوسط کور جوړولای شو. ادارې نه یوازې دا چې د چاکور ودان نه کړ، بلکې زموږ د هېواد والو کورونه یې هم ونړول، یوازې د کابل په ښار کې یې تراټیا زرو زیات کورونه د ځان مینې واکمنۍ په غرض د خاورو او ایرو پر څلو وارول. بله بدمرغي خو داده چې

نه یوازې دا پیسې د ملت لاسته ورنغلي، بلکې د ملت د ژوند او ملي شتمنۍ پر ضد هم استعمال شوي او دا څرگنده خبره ده، چې په تخریبي ساحه کې د یوې افغانۍ لگښت د سلو نورو افغانیو زیان اړولای شي، اوس نو که د استاد رباني له خوا دا چاپ شوي او معلومي (۱۲۰۰۰) ملیارده افغانۍ په تخریبي برخه کې د احتمالي زیان له مخې په سلو کې ضرب کړو ۱۲ زره ملیارده ضرب یې ۱۰۰ زره ملیارده، له ۱۲۰۰ زره ملیارده افغانیو سره به مساوي شي، یانې دا چې د استاد په واکمنۍ کې هېواد ته د هغه د چاپ شويو پیسو له مخې د معنوي، فرهنګي او نورو زیانونو ترڅنګ ۱۲۰۰۰ زره ملیارده افغانۍ زیان اړول شوی. په دې محاسبه کې لا هغه مادي شتمنۍ چې په کابل کې د ده تر واک دمخه موجوده وه او بیا لوټ شوه، شامله نه ده او هم هغه مالي او نور امکانات چې له نورو لارو استاد او د هغه یارانو ته رسېدل او بیا په جګړه کې ورڅخه کار اخیستل کېده.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل
یون د حاجي
محمد خان زوی
پر ۱۳۴۲ ال کال، د
لغمان ولایت د
الینگار
ولسوالۍ
دنیا زیو په یوې
روښنفکرې
کورنۍ کې
زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او
په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ ال کال له نوموړې لېسې
څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ ال کال د کابل پوهنتون د ژبو
او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ ال کال له
نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته
د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ ال کال په نوموړې څانګه

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډبرنبه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلي)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په نښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیاد جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د بنمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړي. ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوره دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي زه ددې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولني) د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو

اشار، ايديتو او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي

سربيره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په نښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اشارو يادونه وکړو:

اشار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالي	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• داستاد الفت نثري کليات	داستاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق تنگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه		
	د پوهنوال روستار تره کي اثر	دويم ۱۳۸۷

- د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
- دويم ۱۳۸۷ د نينسي دوپري اثر
- په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه
- دويم ۱۳۸۷ د پوهنوال روستار تره کی اثر
- د- يونليکني:
 - د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
 - که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
 - د پنتاگون ترخندو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- ه- خپرنې او شننې:
 - د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
 - استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
 - د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
 - د افغانستان فرهنگ ته اوبستي زيانونه دويم ۱۳۸۷
 - د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
 - له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
 - ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
 - بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
 - انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
 - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
 - کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
 - فرهنگي فقر لومړی ۱۳۸۷
 - مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
 - خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
 - د کتابونو په وړېمو کې لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سياسي کرليچ کې لومړی ۱۳۸۷
 - پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
 - اوسنی رسنی لومړی ۱۳۸۷
 - که نړيوال ماته وځوري؟ لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په
فرهنگي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هیله لرم.
په درناوي
وفالرحمن وفا
کابل-افغانستان

Farhangi Faqər

(Cultural Poverty)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-23-5

9 789936 500235 >

د خپرونو لړ: (۲۴)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**